

Uspon neliberalnih demokracija i kršenje ljudskih prava na primjeru Mađarske i Poljske

---

Kendjel, Kristijan

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:873255>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-08**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU PRAVNI
FAKULTET
PREDDIPLOMSKI STRUČNI STUDIJ JAVNE UPRAVE**

Kristijan Kendjel

**USPON NELIBERALNIH DEMOKRACIJA I KRŠENJE
LJUDSKIH PRAVA NA PRIMJERU
MAĐARSKE I POLJSKE**

ZAVRŠNI RAD

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Ana Horvat Vuković

Zagreb, 2022.

Izjava o izvornosti

Ja, Kristijan Kendjel, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiv autor završnog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristio drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Kendjel Kristijan, v.r.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. VAŽNOST LIBERALNE DEMOKRACIJE I NELIBERALNA DEMOKRACIJA	2
3. DEMOKRATSKA TRANZICIJA I DOLAZAK NA VLAST DESNIH NELIBERALNIH STRANAKA U MAĐARSKOJ I POLJSKOJ	6
3.1. Uspon mađarske desnice	9
3.2. Uspon poljske desnice	12
3.3. Antidemokratske tendencije mađarskih i poljskih populista	14
3.3.1. Odbacivanje demokratskih pravila igre	15
3.3.2. Oспорavanje legitimnosti političkih protivnika	17
3.3.3. Dopuštanje ili poticanje nasilja	18
3.3.4. Spremnost da se suparnicima ograniče građanska prava, u što spadaju i mediji	18
4. NAPAD NA MEDIJE I UZURPACIJA MEDIJSKOG PROSTORA	19
5. POTKOPAVANJE INSTITUCIJA U MAĐARSKOJ I POLJSKOJ	22
6. VLADAVINA PRAVA I NEOVISNOST SUDBENE VLASTI U MAĐARSKOJ I POLJSKOJ	23
7. LJUDSKA PRAVA POD NELIBERALNOM VLAŠĆU U MAĐARSKOJ I POLJSKOJ	30
7.1. Sloboda okupljanja	30
7.2. Prava žena i pravo na pobačaj	31
7.3. Prava LGBT zajednice	34
7.4. Manjinska i migrantska prava	36
8. ZAKLJUČAK	42
9. LITERATURA	44

Uspon neliberalnih demokracija i kršenje ljudskih prava na primjeru Mađarske i Poljske

Sažetak:

Od demokratske tranzicija i liberalizma do represivnih oblika neliberalne demokracije. Kako garantirati ljudska prava i temeljne slobode građanima Mađarske i Poljske kada je njihova politička sfera ispunjena radikalnim populistima koji uvjeravaju većinu da ima veća prava od manjina i ima pravo krojiti njihovu sudbinu. Zar je stvarno moguće da u 21. stoljeću jedan čovjek gotovo u potpunosti samostalno kontrolira živote građana Mađarske. Kako zaštititi demokraciju i vladavinu prava u društvima u kojima su građani izgubili povjerenje u istu? Rast neliberalne demokracije u samome srcu Europe pokazuje da Europska unija i njene institucije još nemaju adekvatnog odgovora kako se nositi sa antiliberalnim akterima koji stvaraju rascjep unutar europske zajednice. Kakvo je stanje medijskih sloboda u neliberalnim demokracijama Mađarske i Poljske. Pitanje diobe vlasti postalo je jedno od najaktualnijih u Mađarskoj i Poljskoj u kojima nedemokratski akteri uvjeravaju građanstvo kako je jedino rješenje za prosperitet države uklanjanje svih oblika kontrole koji bi mogli usporiti proces donošenja ključnih odluka. Kako se boriti protiv politike sijanja straha i rastućeg antagonizma prema pripadnicima drugih kultura, vjera, običaja, različite boje kože. Tko će zaštititi ljudska prava, kada su sami sudovi postali ispolitizirani i znatno oslabljenja, a izvršna grana vlasti jača je nego ikad. Prava žena i pravo na pobačaj, prava manjina, pravo spolne samoodređenosti i seksualno orijentacije pod stalnim su napadima i teško ostvariva u neliberalnim demokracijama kao što su to Mađarska i Poljska te je zato na sudove EU pala zadaća da štite ista.

Ključne riječi: neliberalna demokracija, populizam, demokratska tranzicija, ljudska prava i temeljne slobode, vladavina prava, dioba vlasti, medijske slobode, neovisno sudstvo

From democratic transition and liberalism to repressive forms of illiberal democracy. How to guarantee human rights and fundamental freedoms to the citizens of Hungary and Poland when their political sphere is filled with radical populists who convince the majority that they have greater rights than minorities and have the right to shape their destiny. Is it really possible that in the 21st century one man can almost completely independently control the

lives of the citizens of Hungary. How to protect democracy and the rule of law in societies where citizens have lost confidence in it? The growth of illiberal democracy in the very heart of Europe shows that the European Union and its institutions do not yet have an adequate answer to deal with the anti-liberal actors who are creating a split within the European community. What is the state of media freedom in the illiberal democracies of Hungary and Poland. The issue of power sharing has become one of the most relevant in Hungary and Poland, where non-democratic actors convince citizens that the only solution for the prosperity of the state is the removal of all forms of control that could slow down the process of making key decisions. How to fight against the politics of sowing fear and growing antagonism towards members of other cultures, religions, customs, different skin color. Who will protect human rights, when the courts themselves have become politicized and significantly weakened, and the executive branch of government is stronger than ever. Women's rights and the right to abortion, minority rights, the right to gender self-determination and sexual orientation are under constant attack and difficult to achieve in illiberal democracies such as Hungary and Poland. and that is why the EU Courts have the task of protecting them.

Keywords: illiberal democracy, populism, human rights and fundamental freedoms, rule of law, separation of powers, media freedom, independent judiciary,

1. UVOD

Uspon neliberalnih demokracija u samome srcu Europe bio je popraćen dugotrajnim procesom narušavanja demokratskih načela i slabljenjem demokratskih institucija na kojima je građena Mađarska i Poljska kroz dug proces demokratske tranzicije iz komunističkog u demokratski sustav. Mađarski i poljski populistički lukavo su iskoristili nestabilnosti u lijevim i centrističkim demokratskim opcijama kako bi došli na vlast, a tada svoju poziciju učvrstili izmjenama zakonodavstva, ignoriranjem demokratskih procesa, i potkopavanjem institucija. Nedemokratski ciljevi pokušavaju se ostvariti slabljenjem zakonodavne i sudbene grane vlasti, a jačanjem izvršne. Najviši sudovi u tim dvjema državama nakon niza nedemokratskih zakonodavnih reformi nisu više u mogućnosti učinkovito zaustaviti samovladu vladajućih autokrata. Zaobilaženje demokratskih procesa postala je svakodnevica u politici neliberalnih demokracija. Napad na sve političke protivnike i oporbu umjesto pronalaženja zajedničkih rješenja i suradnje za boljitak građana način je na koji funkcioniraju antiliberalni političari vladajuće stranke Mađarski građanski savez u Mađarskoj (u daljnjem tekstu Fidesz) i Prava i pravde (u daljnjem tekstu PiS) u Poljskoj. Za medije bi mogli reći da možda igraju najvažniju ulogu u svakom društvu i mogu služiti za razvijanje demokratske kulture, ali kao što se može vidjeti na primjeru ove dvije države, u isto vrijeme mogu služiti i kao moćan alat vlastodršcima da opravdavaju svoje nedemokratske politike, a utišaju glasove svojih političkih protivnika. Ljudska prava i temeljne slobode ponovno su na udaru kao što je to bilo tokom 40 -ih, rasizam, antisemitizam, homofobija su u porastu, a autoritarni konzervativni političari ih šire uz pomoć vladavine straha. Jedina prepreka koja štiti Poljsku i Mađarsku od toga da u potpunosti postanu autoritarni sistemi je pravna stečevina Europske unije, i sudovi EU koji su njeni zaštitnici. To je evidentno u brojim presudama u kojima su Mađarska i Poljska bile optužene za kršenje ljudskih prava i sloboda, i bile primorane ipak u jednome dijelu prilagoditi svoja zakonodavstva vladavini prava koju zagovara EU.

2. VAŽNOST LIBERALNE DEMOKRACIJE I NELIBERALNA DEMOKRACIJA

Neupitno je da liberalna demokracija u modernom svijetu predstavlja najbolji sustav koji je do sada imao priliku postojati kao političko uređenje jedne države. Kada bi usporedili demokratske i nedemokratske sustave na vidjelo bi došle činjenice da je većina demokratskih zemalja bogatija od nedemokratskih, a njihovi građani uživaju višu razinu ljudskih prava i sloboda. Liberalna demokracija ostvaruje balans između načela ograničene vlasti i načela narodnog pristanka. Ona po svom dizajnu omogućuje unutarnje i vanjske provjere i ravnoteže vlasti kroz garanciju prava i sloboda, te pruža mehanizme zaštite od države. Liberalna demokracija omogućuje postojanje sustava redovitih, neposrednih i tajnih izbora, aktivnog i pasivnog biračkog prava što podrazumijeva pravo birati i sudjelovati na izborima te političke jednakosti (prava svih punoljetnih državljana na sudjelovanje u vlasti). Za građane zapadnih zemalja, demokracija znači „liberalna demokracija“; politički sistem koji uz slobodne i pravedne izbore podrazumijeva vladavinu prava, diobu vlasti i zaštitu slobode govora, prava okupljanja, vjeroispovijesti i vlasništva. Primjer zašto je važno zaštititi biračko pravo je predmet *Alajos Kiss protiv Mađarske*. U predmetu se radilo o povredi biračkog prava osoba s mentalnim poteškoćama. Mađarski Ustav sadrži kontroverznu zabranu biračkog prava osobama koje su pod skrbništvom. Odredba je sporna jer uopće ne postavlja granice stvarne razine invaliditeta s obzirom na sposobnosti građana kojima je dodijeljeno skrbništvo, da donose razumne odluke i budu svjesni posljedica istih. Kiss nije mogao ostvariti svoje biračko pravo na parlamentarnim izborima 2006. Europski sud za ljudska prava donio je presudu u svibnju 2010., u kojoj ocjenjuje da je takva zabrana povreda prava na slobodne izbore koje jamči čl. 3. Protokola br. 1 Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. U konačnici, Kissu je država trebala isplatiti pretrpljenu nematerijalnu štetu u iznosu od 3000 eura te 5000 eura za pretrpljene troškove.¹ Nažalost, iako je presuđeno u Kissovu korist i isplaćena mu je naknada nematerijalne štete, presuda nije imala utjecaja na izmjenu mađarskog zakonodavstva koje je vodilo u smjeru stvaranje neliberalne države.

---

¹ Presuda Europskog suda za ljudska prava, *Alajos Kiss protiv Mađarske*, 38832/06, ECLI:CE:ECHR:2010:0520JUD003883206, 20. svibnja 2010., na: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-98800>, pristupljeno: 24. lipnja 2022.

U svojem poznatom govoru održanom 26. srpnja 2014. na 25. Ljetnom slobodnom sveučilištu i studentskom kampu Bálványos koje se nalazi u rumunjskoj regiji Transilvaniji pred publikom većinom sastavljenom od etničkih Mađara, premijer Viktor Orbán najavio je napuštanje liberalnih načela koja promiču zapadne države. Svoje je stajalište obrazložio činjenicom da liberalizam promiče sebične i nedomoljubne interese pojedinaca, a potrebno ga je zamijeniti neliberalnom demokracijom.² Iliberalnom demokracijom nazivali bi državu u kojoj demokratski izabrana vlast redovno ignorira ustavna ograničenja svoje moći i lišava svoje građane osnovnih prava.³ Tendencije demokratske vlasti, kojima malo koji političari odolijevaju, dovode do vjerovanja istih da imaju apsolutnu suverenost odnosno moć u upravljanju državom. Takva vjerovanja često dovode do centralizacije vlasti, i gušenju prava i sloboda. Na kraju se sustav, koji je načelno demokratski, malo razlikuje od diktature. Razlika je samo u postojanju legitimnosti koje klasični diktatorski režimi nemaju. Zakaria u svom djelu citira Tocquevillea koji upozorava na tiraniju većine, navodeći da se sama bit demokratske vladavine sastoji se u apsolutnoj suverenosti većine.⁴ Često upravo te većine možemo vidjeti kako potihom degradiraju raspodjelu vlasti, smanjuju prava i slobode, napadaju manjinska prava i mnogo drugo. Zakaria u svom djelu ponavlja Madisonove slavne izreke dane u Federalističkim spisima, da „opasnost tlačenja“ u demokraciji potječe upravo od većine u zajednici jer većine će slobodno moći dominirati nad manjinama, pa zato za demokraciju možemo reći da je u procvatu, ali sloboda nije,⁵ te da vlada mora imati dva bitna atributa: -prvi je da je u stanju kontrolirati one kojima vlada, a drugi, možda i najvažniji -da je sposobna kontrolirati samu sebe.⁶ U Europi ima mnogo stranaka za koje bi mogli reći da zastupaju iliberalni tip demokracije, međutim samo dvije iliberalne opcije drže pozicije vlasti, a to su: Pravo i pravda (PiS), u Poljskoj, i stranka Fidesz u Mađarskoj. Obje su stranke tokom svojih mandata sprovele niz velikih koraka u smjeru uništenja nezavisnih institucija. Obje stranke su također za vrijeme svog mandata donijele niz zakona kojima su

---

² Csaba, Tóth, *Full text of Viktor Orbán's speech at Băile Tușnad (Tusnádfürdő) of 26 July 2014*, 29. srpnja 2014., The Budapest Beacon, na: <https://budapestbeacon.com/full-text-of-viktor-orbans-speech-at-baile-tusnad-tusnadfurdo-of-26-july-2014/>, pristupljeno: 25. lipnja 2022.

³ Zakaria, Fareed, *Budućnost slobode: Iliberalna demokracija u zemlji i inozemstvu*, Fraktura, Zapešić, 2012., str. 15.

⁴ *Ibid.*, str. 106.

⁵ *Ibid.*, str. 106. i 15.

⁶ *Ibid.*, str. 53.

lakše mogli popuniti nezavisne institucije stranačkim poslušnicima. Tako je 2016. godine PiS suprotno Ustavu donio izmjenu Zakona o državnoj službi, kojim je dosadašnje natjecanje za zapošljavanja na najviše položaje zamijenjeno stranačkom preporukom, a smanjeni su uvjeti za pristup kandidatima. Kao rezultat izmjena, procjenjuje se da je 2016. jedna trećina visoko sposobnih državnih dužnosnika napustila državnu službu ili je degradirana na niže pozicije.⁷

Opasnost od dolaska autoritarnih političara na vlast u današnje vrijeme ogromnog broja političkih stranaka i aktera veća je nego ikad, pogotovo zato jer politike starih etabliranih stranaka više nisu atraktivne novijim generacijama.⁸ Želja za radikalnim promjenama i brzim rješenjima problema građana često zna biti iskorištena od strane karizmatičnih populista kako bi zadobili njihovo povjerenje, tako da im se povjeri sva moć upravljanja. Upravo je zato važno da prodemokratske stranke ne omogućuju autokratima lagan dolazak na više rangirane dužnosti, čak i onda kada bi time možda dobili dodatne glasove ili političke poene.

Kao drugo, vrlo je važno da stranke u svojim vlastitim redovima ne dopuste formiranje mladih organizacija i aktivista koji kritiziraju parlamentarnu demokraciju i zagovaraju autoritarna rješenja. Smanjenjem utjecaja nedemokratskih snaga u vlastitim redovima, na neki način bi se osigurala sigurnost demokratskog poretka u državi, što je osobito važno za velike političke stranke koje uživaju snažnu potporu u izbornim ciklusima. Njihova velika javna vidljivost može biti iskorištena za profiliranje radikalnih političkih aktera, i olakšati im put prema poziciji sa koje mogu ostvariti svoje političke ambicije i ugroziti demokratski poredak, vladavinu prava i temeljne slobode.

Kao treće, prodemokratske stranke bi trebale izbjegavati sklapanje saveza i koalicija sa antidemokratskim strankama i kandidatima iako bi im time možda ostvarili veći broj glasova, moguće sastavljanje većine u parlamentu i formiranje vlade, ali vrlo je važno ne

---

⁷ Makowski, Grzegorz, *Corruption thrives as rule of law and democratic oversight weaken in Poland*, 04. veljače 2021., Transparency International, na: <https://www.transparency.org/en/blog/corruption-thrives-as-rule-of-law-and-democratic-oversight-weaken-in-poland>, pristupljeno: 28. lipnja 2022.

⁸ Primjeri su obećanja Donalda Trampa prije izbora 2016. godine u kojima objavljuje borbu protiv korupcije, bolju vanjsku politiku te niz reformi koje će ići u korist građana. Na kraju je malo toga bilo ispunjeno, ali je zato na kraju svog mandata državu ostavio podijeljenu, a rasizam i bijeli nacionalizam snažniji nego ikad prije.

pokleknuti tim porivima jer bi mogli ostaviti dugotrajne posljedice na demokraciju. Formiranjem takvih vlada i većina omogućili bi nedemokratskim opcijama utjecaj na državnu zakonodavnu politiku i moguće dugoročno slabljenje demokracije i demokratskih institucija. Levitsky i Ziblatt u svojem djelu *How democracies die* ističu izreku iz Linzova djela *The Breakdown of Democratic Regimes: Crisis, Breakdown, and Reequilibration* da je razlog tome što su brojni demokratski sustavi prošlosti doživjeli kolaps i postali nedemokratski upravo zbog „povećane naklonjenosti ekstremistima na vlastitoj strani političkog spektra u odnosu na sklonost prema (glavnim) strankama bliskim suprotnoj strani.“⁹

Četvrto, prodemokratske stranke moraju djelovati na način da se ne povezuju s nedemokratskima bilo kakvom vrstom komunikacije ili suradnjom, odnosno na način da ih sustavno izoliraju umjesto da im daju legitimnost. Primjerice, u slučaju Mađarske, suradnja tadašnjeg oporbenog Orbánovog Fidesza i radikalne desne antisemitske stranke Jobbik u vrijeme prije parlamentarnih izbora 2010. rezultirala je time da je nedemokratska i otvoreno antisemitska stranka ostvarila velik broj mjesta u mađarskom parlamentu, čime joj je omogućena vidljivost na nacionalnoj razini i dani alati za radikalizaciju društva.

Konačno, prodemokratske stranke bi trebale, koliko su god to u mogućnosti, surađivati kada se na izborima kao kandidat nametne po popularnosti brzorastuća populistička i nedemokratska opcija iako među njima možda postoje ideološke podjele i nepodudarnost između programa. Demokratske stranke imaju snagu ako zajedno nastupaju suprotstaviti se i spriječiti dolazak ekstremističkim strankama na vlast, a time, moguće, čak i spasiti demokratski sustav, što je po mome mišljenju puno važnije nego zadovoljiti ego, a pod cijenu demokracije.

Postojanje iliberalnih političkih stranaka i aktera koji su sa svojim radikalnim idejama i politikama uspjeli pobijediti na izborima nije fenomen koji se dogodio preko noći, nego je stvoren tokom dugo vremena tokom prošlog desetljeća. Politički uspon poljskog PiS-a i mađarskog Fidesza vođenog od strane Viktora Orbána rezultat je s jedne strane velikih migrantskih valova koji su desničarske skupine i političke stranke iskoristile za

---

⁹ Levitsky, Steven; Ziblatt, Daniel, *How democracies die*, Crown, New York, 2018., str. 25.

radikalizaciju društva, stvaranjem neprijatelja u migrantima i prijetnju za sigurnost građana, poticanje antagonizma između onog što nazivaju državnim suverenitetom i zajedničke vizije koju zagovara EU i većina njenih država članica. S druge strane, po prvi puta u povijesti institucije Europske unije i liberalno-demokratske države moraju pronaći rješenja kako se nositi s vladama država članica koje sustavno i redovito krše načela, norme i propise EU. Kao što nas povijest uči, demokratski režimi su često bili neskloni brzo i učinkovito reagirati na nove unutarnje i vanjske rizike, što je posebice opasno za Europsku uniju sa svojom višerazinskom institucionalnom strukturom odlučivanja. Inercija starih, ali velikih demokratskih stranaka za prilagodbom na turbulentne promjene i izazove koje donosi 21. stoljeće doprinijela je negativnom javnom mnijenju o njima, a drugim radikalnim strankama i političkim akterima otvorila je vrata za dolazak na političku scenu koja im omogućuje da svoja neliberalna uvjerenja lakše prezentiraju građanstvu. Slabost vodstva i trenutno stanje kohezivnosti EU, u kojoj još nema dovoljno podrške za stvaranje zajedničkog ustavnog poretka na nadnacionalnoj razini, doprinosi otežanom pronalasku brzih rješenja za dosad nezabilježene ustavne, pravne i političke probleme koje stvaraju politike vlada pojedinih država članica.¹⁰

3. DEMOKRATSKA TRANZICIJA I DOLAZAK NA VLAST DESNIH NELIBERALNIH STRANAKA U MAĐARSKOJ I POLJSKOJ

Kako bi ustanovili preduvjete koji su doveli do dolaska na vlast krajnje desne opcije stranke Fidesz na čelu sa Viktorom Orbánom koji je odgovoran za nastanak neliberalne demokracije, kakva je danas Mađarska, moramo pogledati tijek događaji prije i nakon pada Varšavskog pakta. Za razliku od drugih zemalja Istočnog bloka, možemo primijetiti da promjena političkog sustava nije bila povezana ni slična revolucijama, masovnim protestima i sukobima koji su prethodili promjeni sustava u drugim državama.¹¹ Osim

---

¹⁰ Hegedűs, István; Végh, Zsuzsanna, *Illiberal Democracies: What can the European Union do in case a member state regularly and systematically breaches European values and regulations?*, Open Society Foundations, 2015., str 14. na: <https://www.europatarsasag.hu/sites/default/files/open-space/documents/magyarorszagi-europa-tarsasag-illiberaldemocracies-policypaper-finalversion.pdf>, pristupljeno: 20 srpnja 2022.

¹¹ Lendvai Paul, *Orbán: Novi europski moćnik*, Profil, Zagreb, 2022., str. 18.

propalog pokušaja revolucije 1956. godine, među mađarskim narodom nije bilo nikakve želje za sukobom sa vodećim komunističkim funkcionerima čemu je doprinosila činjenica da je odnos između vlasti i oporbe u većoj mjeri bio obilježen željom za postizanjem dogovora radi demokratske tranzicije, i naporima Jánoša Kádára koji je tijekom trideset i dvije godine svog režima uspio dobiti povjerenje svog naroda i toleranciju prema režimu kroz svoja postignuća, skromnost i objektivnost. Kádár nije oko sebe stvarao kult ličnosti koji su drugi političari gradili, pa ga se naziva „diktatorom bez osobnih diktatorskih sklonosti“.¹² Sve dok u svibnju 1988. godine Kádár nije bio smijenjen sa vlasti smatralo ga se nužnim za mirne promjene, dok ga se u isto vrijeme smatralo diktatorom kojeg je postavio Kremlj.¹³ U mađarskoj politici pojavljuju se 1987. osnovan MDF-Mađarski demokratski forum, 1988. Fidesz-Mađarska građanska stranka (nekadašnja stranka mladih), SZDSZ-Savez slobodnih demokrata, FKGP-Nezavisni mali posjednici, poljoprivredni radnici i građanska stranka, te 1989 KDNP-Kršćansko demokratska narodna stranka. Nakon što Kádár 1988. podnosi ostavku, liberalna komunistička struja počinje reformirati stranku kako bi mogla sudjelovati na budućim izborima, a na poziciju premijera dolazi Miklós Németh koji će biti posljednji premijer Socijalističke radničke stranke, odgovoran za ustavnu reformu i demokratsku tranziciju Mađarske u demokraciju.¹⁴ Imre Pozsgay naziva revoluciju iz 1956. opravdanom pobunom naroda, što je bilo kontradiktorno sa opisom iste koju su do tada visoki politički dužnosnici nazivali „nelegalnom pobunom fašističke rulje“.¹⁵ Izmijenjeni ustav iz 1989. godine zakonodavnoj vlasti daje ovlasti kontrole izvršne vlasti, uvodi se višestranački sustav, uspostavlja se ustavni sud koji ima ovlasti ocjenjivanja ustavnosti pravnih akata.¹⁶ Navedenom promjenom Mađarska postaje parlamentarna demokracija, no vrlo brzo će postati jasno koliko je istu lako promijeniti u nešto sasvim drugo.

---

¹² Lendvai, *op. cit.*, u bilj. 11, str. 19.

¹³ *Ibid.*, str. 20.

¹⁴ Wikipedia, Miklós Németh, na: https://en.wikipedia.org/wiki/Mikl%C3%B3s_N%C3%A9meth, pristupljeno: 29. lipnja. 2022.

¹⁵ Kopeček, Michal, *Past in the Making: Historical Revisionism in Central Europe after 1989.*, Central European University Press, Budimpešta., 2008., str 174.

¹⁶ Bogdandy, Armin, *Constitutional Crisis in the European Constitutional Area: Theory, Law and Politics in Hungary and Romania*, Nomos Verlagsgesellschaft, London, 2015., str. 114.

Jednako kao Mađarska, i Poljska je činila skup država istočnog bloka i bila pod kontrolom Sovjetskoga saveza od 1945. do 1989. godine. Kao preokret u potpunom vođenju prosovjetske politike važno je spomenuti proteste u Poznańu do kojih je došlo 1956. nezadovoljstvom radnika koji su zahtijevali bolje uvjete rada. Prosvjedi su rezultirali događajem zvanima „Poljski Oktobar“ sa mnogo mrtvih i ranjenih, ali su uspjeli promijeniti retoriku vladajuće stranke i tomu da dođe to smjene prvog sekretara PZPR-a Bolesława Bieruta, pa tako predvodnik reformističke struje u partiji Władysław Gomułka preuzima odgovornost i vodi politiku „poljskog socijalizma“, a zbog svojih različitih ideja o socijalizmu bio je u sukobu sa Staljinom.¹⁷ Promjena je Poljacima dala nadu kako će doći do ekonomskog oporavka i višeg standarda života no, nažalost, dogodilo se suprotno. Dolazi do stagnacije ekonomije, veće cenzure i represije, a naposljetku ponovnih masovnih prosvjeda i štrajkova te je Gomułka pod pritiskom 1970. godine morao podnijeti ostavku. Edward Gierek preuzima vodstvo i pokušava provesti modernizaciju gospodarstva.¹⁸ U poduzeća se uvodi menadžerski stil upravljanja, uporaba novih tehnologija te se gospodarstvo otvara zapadnom tržištu i postupno oporavlja. Navedene reforme uspjele su popraviti stanje u državi, i polučiti opipljive promjene za građane, no prevelika zaduženost i nemogućnost podmirivanja obveza za otplatu kredita dovodi do odluke o povećanju cijena i masovnom otpuštanju radnika što je ponovo rezultiralo prosvjedima 1976. godine. Iste godine uspostavlja se Komitet obrane radnika (KOR) koji je bio prva velika organizirana antikomunistička grupa u Poljskoj. Teške neprilike u zemlji dovele su do nastanka Solidarnosti, sindikata nezavisnog od središnje državne vlasti koji je dugi niz godina morao djelovati u tajnosti, ali je uživao veliku potporu s obzirom da se u njega u vrlo kratkom razdoblju učlanilo 10 milijuna građana, što je ogromna brojka s obzirom na tadašnji broj stanovnika. Nakon proglašenja ratnog stanja početkom 80-ih, Solidarnost i ostale grupacije koje su bile oporbene vlastima proglašene su ilegalnima, njihovo djelovanje je zabranjeno, a pripadnici napadani.¹⁹ Nakon dolaska Mihaila Gorbačova na vlast u SSSR-u, i postupnog slabljenja utjecaja na zemlje istočnog bloka, vlasti u Poljskoj prisiljene su sjesti sa oporbom

---

¹⁷ Bromke, Adam, *Władysław Gomułka* Encyclopedia Britannica, 28. travnja 2022., na:

<https://www.britannica.com/biography/Wladyslaw-Gomulka>, pristupljeno: 29. lipnja 2022.

¹⁸ The Editors of Encyclopedia, *Edward Gierek*, Encyclopedia Britannica, 02. siječnja 2022., na:

<https://www.britannica.com/biography/Edward-Gierek>, pristupljeno: 29. lipnja 2022.

¹⁹ Wikipedia, *Martial law in Poland*, na: https://en.wikipedia.org/wiki/Martial_law_in_Poland, pristupljeno 29. lipnja 2022.

i razgovarati o budućnosti države. 1988. godine formira se Građanski komitet. Komitet se sastojao od pripadnika različitih sfera društva, intelektualaca i političkih aktivista iz oporbenih grupacija. Njihovi zahtjevi bili su: liberalizacija medija, djelovanje oporbenih stranaka, mogućnost slobodnog udruživanja i održavanja prosvjeda, neovisnost sudstva od državne vlasti itd. Možda najvažniji ishod pregovora na okruglom stolu je odluka o održavanju slobodnih izbora. Na kraju je postignut dogovor da prvi izbori budu djelomično slobodni što je značilo da 2/3 zastupničkih mjesta u parlamentu automatski pripada vladajućoj stranci, dok se oporba bori za 1/3 preostalih mjesta. Iako izbori za parlament nisu bili potpuno demokratski, izbori za Senat jesu, i Solidarnost osvaja gotovo sva mjesta, što je bio velik udarac za jednopartijsku vlast u državi te važna prekretnica u smjeru demokratske tranzicije. 1990. godine održavaju se predsjednički izbori na kojima pobjedu odnosi Lech Wałęsa iz Solidarnosti.²⁰ Lech Wałęsa je bio prvi demokratski izabrani predsjednik (1990.-1995.) i dobitnik Nobelove nagrade za mir 1983. Tijekom njegovog mandata Poljska je uspješno postala liberalnom demokracijom.²¹ Kao što je to slučaj i sa Mađarskom, na čelo Poljske će doći krajnje desna konzervativna opcija koja će kao cilj imati degradaciju sudstva i kontrole nad provođenjem svojih politika, o kojima ćemo nešto više reći kasnije.

3.1. Uspon mađarske desnice

Uspon mađarske desnice definitivno možemo pribilježiti jednom čovjeku, Viktoru Orbánu koji je 1998. bio, sa 35 godina, najmlađi izabrani premijer u povijesti Mađarske. Na parlamentarnim izborima 1994. Fidesz doživljava debakl i u stranci dolazi do naglog zaokreta u smjeru desne politike. U Orbánovim govorima i retorici stranke Fidesz dolazi do promjena. Relevantna politička i gospodarska pitanja postaju zalaganje za naciju i sudbinu mađarskoga naroda, tradicija, nacionalni interesi, obitelj i natalitetna politika, ljubav prema vlastitoj zemlji, kršćanstvo i vjera te ostale konzervativne vrijednosti. U prvom izabranom

---

²⁰ Upwikihir.top, *Povijest Solidarnosti – History of Solidarity*, 17. svibnja 2019., na: https://upwikihir.top/wiki/History_of_Solidarity, pristupljeno: 30. lipnja 2022.

²¹ The Editors of Encyclopedia, *Lech Wałęsa*, Encyclopedia Britannica, na: <https://www.britannica.com/biography/Lech-Walesa>, pristupljeno: 30. lipnja. 2022.

parlamentu Fidesz je bio ljevičarska oporba protivna desničarskoj vladi, no kada je vlada postala lijevo – liberalna dolazi do obrnute situacije. Stranka Fidesz postaje desničarska, konzervativna, nacionalistička i populistička opcija.

Fidesz sa svojim novim zaokretom dolazi do iznenađujuće pobjede na izborima 1998. godine. Sa potporom ostalih desničarskih stranka uspijeva formirati konzervativnu koalicijsku vladu sa apsolutnom parlamentarnom većinom. U prve četiri godine Orbánove vlade čak nije ni bilo naznaka da će jednoga dana pretvoriti mladu mađarsku liberalnu demokraciju u onu iliberalnu. Prva koalicijska vlada Fidesza obilježena je time što je povela državu u smjeru ekonomije slobodnog tržišta te ostvarila ulazak Mađarske u Sjeveroatlantski savez 1999. godine. Čak i na samom kraju Orbánova prva mandata njegova popularnost bila je vrlo visoka, no ipak Fidesz gubi na parlamentarnim izborima, a koalicija centra i ljevice ostvaruje tijesnu pobjedu na parlamentarnim izborima 2002. i činilo se kako popularnost Fidesza i Orbána pada, ali ključan skandal koji se dogodio za vrijeme mandata Mađarske socijalističke stranke doprinio je rastu desno orijentiranih stranaka uključujući i Fidesza.²² Ferenc Gyurcsányi bio je premijer mađarske u razdoblju 2004. do 2009. godine. Mandat socijaldemokratskog premijera Gyurcsányja obilježen je velikom aferom, radilo se o tajnoj snimci koja je izašla u javnost, a u kojoj Gyurcsányi govori da je dvije godine davao lažnu ekonomsku sliku o stanju države. Mediji lojalni Fideszu i Viktoru Orbánu učinkovito su izvukli najprovokativnije kratke dijelove snimke te su oni poslužili kao materijal oporbi za napade na vladu. Viktor Orbán bio je predvodnik tih napada protiv „nelegitimne vlade“ kako ju je nazivao. Iste večeri nakon skandala, brojni prosvjednici su se okupili na trgu Kossuth ispred mađarskog parlamenta zahtijevajući trenutnu ostavku aktualnog premijera Gyurcsányija i vlade. Među prosvjednicima bio je velik broj pristaša Orbána, ali ubrzo su ima se pridružili i desničarski ekstremisti, skinheads i nasilni pristaše otvoreno rasističke i antisemitske stranke Jobbik.²³ Brojni prosvjedi koji su uslijedili naposljetku su

---

²²Agencies, *Hungary PM: we lied to win election*, The Guardian, 18. rujna 2006. na: <https://www.theguardian.com/world/2006/sep/18/1>, pristupljeno: 30 lipnja 2022.

²³Jednu od mnogih skandaloznih izjava dao je podpredsjednik stranke Jobbik Márton Gyöngyösi: „Smatram da je vrijeme za prebrojavanje ljudi židovskog podrijetla koji žive ovdje, pogotovo u mađarskom parlamentu i vladi, a koji uistinu predstavljaju rizik za nacionalnu sigurnost Mađarske“. Svojim izjavama izazvao je brojne osude u cijelome svijetu, uključujući i od predstavnika židovske zajednice Gusztava Zoltaia. Naravno Gyöngyösi čak i nakon brojnih osuda zbog svojih ekstremističkih izjava i stavova i dalje odbija podnijeti ostavku.

doveli do slamanja svih Orbánovih ljevičarskih, liberalnih i konzervativnih suparnika.²⁴ Velik dio Orbánove kampanje vodio se oko mobilizacije masa prije općinskih izbora koji su se diljem zemlje trebali održati 1. listopada 2006. godine. Kampanja se pokazala vrlo uspješnom, jer su kandidati oporbe gotovo svugdje dobili većinu u vijećima. Nakon pobjede na lokalnim izborima, Orbán daje vladajućim strankama rok od sedamdeset i dva sata da smijene predsjednika vlade te poziva demonstrante da održe veliki skup ispred zgrade parlamenta. Unatoč velikim pritiscima Gyurcsány ne daje ostavku nego poziva za parlamentarno glasanje o povjerenju vladi, na kojem dobiva povjerenje vladajućih stranaka. Unatoč izglasanom povjerenju vladi, prosvjedi u velikoj mjeri organizirani od strane Fidesza su se nastavili. Više od 100.000 ljudi odazvalo se Orbánovu pozivu, okupljajući se ispred zgrade parlamenta.²⁵ Orbán je na ovom prosvjedu pokazao karakteristike autokrata u svom oštrm govoru u kojem poziva građane da se udruže protiv „nelegitimne i diktatorske vlade.“ Prosvjedi iz 2006. uvelike su doprinijeli radikalizaciji mađarskog društva i velikom rastu potpore radikalnim desnim opcijama, a lijevo – liberalnoj političkoj sferi zadali nepopravljivu štetu zbog koje njihovi zastupnici ispaštaju i dan danas. U razdoblju između 2006. i 2010. godine dolazi do daljnje radikalizacije političke klime, naglog uspona popularnosti Orbána i njegove stranke Fidesz te pad vlade socijalista i Slobodnih demokrata. Skandal s „tajnim govorom“ Ferenc Gyurcsányja stvorio je uvjete za ove promjene.²⁶ Sukob između socijalista i Slobodnih demokrata u vezi sa zdravstvenim sustavom stvorio je krizu unutar vladajuće koalicije. Zbog sukoba svi ministri iz redova Slobodnih demokrata napustili su vladu no ipak su nastavili dalje suradnju u parlamentu zbog straha da bi na prijevremenim izborima ostvarili loš rezultat u datom trenutku. Uz potporu medijskog carstva koju je izgradio jedan od Orbánovih bliskih prijatelja Lajos Simicsk vlada je bila pod konstantnim napadima u medijskom prostoru i od strane oporbe.²⁷

Maksan, Silvijo, *Skandal u Mađarskoj: Jobbik zatražio listu nepodobnih Židova!*, Net.hr, 28. studenog 2012., na: <https://net.hr/danas/svijet/jobbik-zatrazio-listu-nepodobnih-zidova-ca40cd54-b1c5-11eb-a458-0242ac140021>, pristupljeno: 20. srpnja 2022.

²⁴ Lendvai, *op. cit.*, u bilj. 11, str. 79.

²⁵ Lendvai, *op. cit.*, u bilj. 11, str. 80-81.

²⁶ „Tajni govor“, odnosno često nazivan „govor laži“ odnosi se na aferu, u kojoj je u tajno snimljenoj snimci Gyurcsányi izjavio, da je namjerno od javnosti skrivao stvarnu ekonomsku sliku države kako mu popularnost ne bi pala. *Ibid.*, str. 76.

²⁷ *Ibid.*, str. 86.

3.2. Uspon poljske desnice

Pravo i pravda (PiS) je konzervativna i desno populistička stranka koja je trenutno na vlasti u Poljskoj. Osnovani su je 2001. Jarosław Kaczyński i njegov brat blizanac Lech Kaczyński. Ideja im je bila osnovati konzervativnu stranku koja bi promovirala katoličke vrijednosti i pretočila ih u politiku kada bi pobijedila na izborima i ostvarila vlast.²⁸ Tokom proučavanja politika PiS-a i izjava njegovih najviših članova došao sam do zaključka da je PiS, antidemokratska, neliberalna i religiozno desna stranka koju obilježava euroskepticizam. Dolazak desničarsko populističke stranke PiS na vlast u Poljskoj, kao i u slučaju Mađarske, rezultat je prepiranja lijevih i liberalnih stranaka i njihovog nesnalaženja na vlasti što je rezultiralo nepovoljnom gospodarskom slikom i visokom razinom nezaposlenosti. U isto vrijeme nepovjerenje prema demokratskim institucijama je samo raslo, što je predstavljalo plodno tlo za napade na iste od strane oporbenih desnih stranaka. Predsjednik i jedan od osnivača stranke PiS bio je Jarosław Kaczyński koji je vodio kampanju za parlamentarne izbore. Kaczyński je jedan od najvećih antikomunista, zagovarača kršćanskih vrijednosti i posebne uloge Katoličke crkve u Poljskoj. Prvi uspjeh PiS je doživio 2005. godine osvojivši relativnu većinu. Kazimierz Marcinkiewicz postaje premijerom, razlog tomu što to nije bio predsjednik stranke PiS-a je zbog kandidature njegovog brata blizanca Lech Kaczyńskija na tada nadolazećim predsjedničkim izborima. Prva vlada PiS-a bila je koalicijska vlada koju su činili lijevo populistička stranka Samoobrana i krajnje desna stranka Liga poljskih obitelji, što je uvelike doprinijelo nestabilnosti koalicije zbog ideoloških različitosti i neslaganja unutar koalicije. Jarosław Kaczyński na kongresu PiS-a 2006. godine najavljuje početak procesa „izgradnje Četvrte Republike i autentičnog poljskog republikanizma“ te „revitalizaciju autentične poljske tradicije“. Kaczyński vidi državu koja će se vratiti svojim izvornim, tradicionalnim idejama i korijenima, a obraniti se od stranih ideja koje ugrožavaju poljsku tradiciju i suverenost.²⁹ Već se iz navedenog govora mogla vidjeti komponenta antiliberalizma koja će biti izražena tokom PiS-ova mandata. Projekt transformacije države

---

²⁸ Wikipedia, *Law and Justice*, na: https://en.wikipedia.org/wiki/Law_and_Justice, pristupljeno: 20. srpnja 2022.

²⁹ The Sarmatian Review, *Jaroslaw Kaczynski's Address to the Polish Parliament (Sejm) delivered on the occasion of the first hundred days of the new presidency and government*, 04. listopada 2006., na: <http://www.ruf.rice.edu/~sarmatia/406/262kacz.html>, pristupljeno: 20. srpnja 2022.

usporedio je sa onim za koji se zalagao društveni pokret Solidarnost, time se dalo naslutiti da će se tokom svoga mandata PiS obračunavati sa onima koje vidi kao komuniste i neprijatelje poljskom narodu.³⁰ Prvi mandat PiS-a obilježen je brojnim sukobima sa Ustavnim sudom, primjer tomu je izmjena i dopuna Kaznenog zakona kojom je između ostalog dodan novi zločin „javno vrijeđanje poljskog naroda ili države“ te zločin „javno vrijeđanje poljske države u vezi sudjelovanja u nacističkim ili komunističkim zločinima“ prema kojem su svi koji su na bilo koji način uvrijedili poljsku naciju mogli biti kažnjeni sa tri godine zatvora. Naravno, navedene mjere bi se koristile protiv novinara i medijskih kuća koje bi kritizirale vladajući PiS, i to je Ustavni sud vrlo brzo prepoznao jer nakon što je zakon poslan na procjenu ustavnosti 2008. godine, bio je srušen od strane Ustavnog suda.³¹ Vladajuća koalicija na čelu sa Marcinkiewiczom raspada se već nakon prve dvije godine svog mandata zbog prepiranja i sukoba među koalicijskim partnerima. Na prijevremenim parlamentarnim izborima 2007. koalicija Lijevo i demokrati predvođena na čelu sa Donaldom Tuskom pobjeđuje na izborima. Tradicionalna vezanost građana Poljske sa vjerom i katoličkom crkvom iskorištena je od strane stranke desnih populističkih opcija, konkretno stranke PiS-a koji uz potporu crkve uživa gotovo neraskidivo povjerenje velikog dijela građanstva unatoč svojim nedemokratskim politikama koje provodi. Socijalno konzervativni i antiimigrantski PiS je skoro utrostručio svoju podršku u 2005. u kojoj je na parlamentarnim izborima dobio 27% glasova, što mu je omogućilo stvaranje koalicijske vlade, no tek 2015. PiS uspijeva samostalno ostvariti veliki uspjeh sa 37.6% ostvarenih glasova na parlamentarnim izborima sa čime je ostvario parlamentarnu većinu. Nakon velike pobjede PiS, nova vlada se obrušila na privatne medije koji su pokrivali izvještavanje oporbe i proteste protiv vladinih neliberalnih politika te donošenje zakona koji PiS-u daju ovlast imenovanja sudaca i razrješenje članova vrhovnog suda.³² Nakon 2015. PiS do danas nije izgubio, a oporba kao što je to slučaj i u Mađarskoj nije u stanju nastupiti zajednički sa ciljem da pobijede antiliberalnu stranku koja već godinama sistematično transformira Republiku Poljsku u neliberalnu demokraciju.

---

³⁰ Mounk, Yascha, *The People vs. Democracy: Why Our Freedom Is in Danger and How to Save It*, Harvard University Press, London, 2018., str. 104-105.

³¹ Krajewski, Andrzej, *Nations in Transit - Poland*, Freedom House, Varšava, 2007., str. 541-542., na: <https://www.refworld.org/docid/4756ad5a1a.html>, pristupljeno: 22 srpnja 2022.

³² Mounk, *op. cit.* u bilj. 30, str. 154.

3.3. Antidemokratske tendencije mađarskih i poljskih populista

Populističke opcije nisu jedino sklone Mađarskoj i Poljskoj, ali kako su tema ovoga rada na njih ću se fokusirati. Prije svega vlasti u Mađarskoj i Poljskoj pripadaju desnom populističkom krilu, pa je s obzirom na to važno povući par paralela u njihovu usponu i dolasku na vlast. Prvo je važno napomenuti da političari današnjice često svoje autokratske osobine i ideje ne pokazuju javno u svojim govorima, intervjuima i programima. Primjer toga je sam mađarski premijer Viktor Orbán kojega bi s obzirom na početak njegovog političkog djelovanja i prvog mandata mogli okarakterizirati kao liberalno demokratskog političara. Orbánov poprilično iznenadni antidemokratski obrat i zaokret prema desnom populizmu možemo primijetiti tek uvodom u parlamentarne izbore 2010. godine. Fareed Zakaria u svojem djelu „*The Rise of Illiberal Democracy*“ upozorava na krhak i ranjiv karakter demokracije i pojavu neliberalnih demokracija koje ignoriraju ustavom određene granice svoje moći.³³ Populisti često igraju na kartu emocija, osjećaja pripadnosti određenoj nacionalnoj skupini koja je stalno pod napadom od strane unutarnjih i vanjskih neprijatelja. Politika sijanja straha populistima služi za manipuliranje masama kako bi mogli opravdati donošenje restriktivnih zakona kojima sužuju prostor slobode, a nekim skupinama kao što migranti, nacionalne manjine, LGBT, transrodne osobe oduzeta su prava. Nakon dolaska na vlast, populistički i autoritarni političari degradiraju stupove demokracije poput vladavine prava, trodiobe vlasti, nezavisnog sudstva i slobode medija u cilju preoblikovanja demokracije u onu neliberalnu u kojoj je pobjednik taj koji ima povjerenje građana što mu daje za pravo da „autoritarno“ određuje sva pravila.³⁴ Nepogode u društvu daju izvršnu šansu za afirmaciju autoritarnih politika. Nedavno je zbog učinkovitije borbe protiv koronavirusa Mađarska vlada u skladu s Ustavom proglasila izvanredno stanje kojim dobiva znatno veće izvršne ovlasti. Sam opseg ovlasti prema Ustavu se definira se donošenjem zakona dvotrećinskom većinom. Orbánova vlada je bez problema donijela Zakonu o zaštiti od koronavirusa kojim je de facto stekla neograničenu zakonodavnu i izvršnu vlast. Zakon je omogućavao Orbánu da vlada putem dekreta sve dok on sam, kao predsjednik stranke ne

---

³³ Vejić, Ivana, *Bolesne demokracije Europe*, Kuća ljudskih prava Zagreb, 22. prosinca 2017., na: <https://www.kucaljudskihprava.hr/2017/12/22/bolesne-demokracije-europe/>, pristupljeno: 21. srpnja 2022.

³⁴ *Ibid.*

odluči ukinuti ovlasti samome sebi s dvotrećinskom parlamentarnom većinom.³⁵ U konačnici Mađarska je dekretom ukinula izvanredno stanje, ali je uvela sustav koji vladi omogućuje da nastavi izdavati dekrete uz malo nadzora. Nakon što je ukinula izvanredno stanje vlada je proglasila „stanje zdravstvene krize“ tako da smije u određenom vremenskom razdoblju izdavati širok raspon uredbi, ali ne može sama mijenjati zakone ili ograničavati temeljna prava, a parlament ne može ukinuti stanje zdravstvene krize. Valjalo bi napomenuti da su dekreti vlade za vrijeme izvanrednog stanja imali malo veze sa suzbijanjem pandemije, a više sa ostvarenjem nedemokratskih ciljeva. Primjerice općinama u kojima je opozicija na vlasti otežano je donošenje određenih odluka i uskraćena su im financijska sredstva za iste.³⁶

Steven Levitsky i Daniel Ziblatt na temelju djela Juan J. Linza, *The Breakdown of Democratic Regimes: Crisis, Breakdown, and Reequilibration* navode četiri indikatora u ponašanju političara koji mogu pomoći u otkrivanju njihovih autoritarnih sklonosti. Odbacivanje demokratskih pravila igre, osporavanje legitimnosti političkih protivnika, dopuštanje ili poticanje nasilja, spremnost da se suparnicima ograniče građanska prava, u što spadaju i mediji.³⁷ Ova četiri indikatora možemo vrlo lako primijetiti u trenutnim populističkim vladama u Mađarskoj i Poljskoj koje koriste nacionalizam kao glavnu pokretačku snagu za mobilizaciju na osnovi identitetskog prepoznavanja, „mi ili oni.“ Kada populistu u svojim govorima kažu „mi“ žele stvoriti osjećaj povezanosti i zastupljenosti u narodu, a svoje suparnike koje oslovljavaju sa „oni“ time ih žele što više distancirati od naroda i prikazati ih kao neprihvatljive većini.

3.3.1. Odbacivanje demokratskih pravila igre

Odbacivanje demokratskih pravila igre podrazumijevalo bi tvrdnje o „ukradenim izborima“ i potrebi da se njihov rezultat poništi, zahtjeve za radikalnim promjenama ustava, zabrana rada i djelovanja određenih organizacija te ograničavanje građanskih prava i sloboda.

---

³⁵ Držaić, Karlo, *Epidemija autokracije u Mađarskoj*, MAZ.HR., 05.travnja 2020. na: <http://www.maz.hr/2020/04/05/epidemija-autokracije-u-madarskoj/>, pristupljeno: 22. srpnja 2022.

³⁶ Walker, Shaun *Hungarian government to end Orbán's rule-by-decree legislation*, The Guardian, 26. svibnja 2020., na: <https://www.theguardian.com/world/2020/may/26/hungarian-government-to-end-orbans-rule-by-decree-legislation-emergency-coronavirus>, pristupljeno: 23. srpnja 2022.

³⁷ Levitsky; Ziblatt, *op. cit.*, u bilj. 9, str. 23-24.

Izmjene i dopune temeljnog zakona u korist trenutno vladajuće stranke Fidesz je možda najveći primjer koji bi se mogao svrstati u ovu skupinu. Nakon pobjede na parlamentarnim izborima godine 2010. novi stari premijer Viktor Orbán predstavlja novi vladin program, promjenu sustava, i novo povijesno razdoblje velikih promjena. Valjalo bi napomenuti da je tokom predizborne kampanje tvrdio nešto sasvim suprotno, nije bilo nikakvih riječi o reformi ustava niti kakvim radikalnim promjenama, nego samo vraćanju tradiciji i državnom suverenitetu koji je narušen od strane vladajućih, što je naravno sasvim protivno izmjenama koje su uslijedile. Ovo je čest primjer retorike kojima se koriste autokratski vođe željni pokoriti institucije i zakone. U veljači 2011. Orbán najavljuje reformu ustava koji će se po novom nazivati „Temeljni zakon Mađarske“. Način na koji je provedena reforma bio je vrlo nedemokratski i netransparentan. U samo dva mjeseca 18. travnja 2011. novi je ustav već bio usvojen i to po hitnoj proceduri, a stupio je na snagu 1. siječnja 2012. Temeljni zakon preskočio je sve demokratske procedure, nikakva prethodna nacionalna rasprava nije bila održana, bez ikakve političke diskusije u parlamentu i mišljena pravnih stručnjaka te na posljetku bez provedenog referenduma. Legitmnost svoje odluke o provedbi reforme vladajući Fidesz crpio je iz održanih „nacionalnih konzultacija“ no one su bile sve samo ne konzultacije. Umjesto bilo održavanja bilo kakvih konzultacija, angažiranja ustavnih stručnjaka, odvijanja parlamentarne rasprave ili referenduma svako mađarsko kućanstvo čiji su članovi imali pravo glasa na svoje adrese dobilo je pismo sa upitnikom o stajalištu vlade o novom temeljnom zakonu.³⁸ Ideja je bila da građani komentiraju glavna načela dokumenta i iznesu svoje mišljenje, no zapravo nije nikako utjecalo na oblikovanje temeljnog zakona niti odluku o njegovom stupanju na snagu.³⁹ Nakon provedenog upitnika Fideszova Vlada imala je „alibi“ za provedbu svoje ustavne reforme, nazivajući je voljom mađarskog naroda iako je upitno koliko je ona to uistinu bila jer proces ispitivanja bio je isključivo odozgo prema dolje što omogućuje stvaranje umjetnog pristanka građana na reforme. Ustavnoj reformi potreban je sustavni i integralni pristup koji bi uključivao sudjelovanje ne samo vladajućih nego i oporbe, uključenje nevladinih organizacija te intenzivno sudjelovanja eksperata u tom polju odnosno ustavnih stručnjaka i naposljetku provedbu referenduma za

---

³⁸ Lendvai, *op. cit.*, u bilj. 11, str. 107.

³⁹ Upitnik je sadržavao dvanaest pitanja od koja se ni jedno nije ticalo kontroverznih dijelova temeljnog zakona, da jesu tek tada bi bilo očito podijeljeno mišljenje građana mađarske o reformi. *Ibid.*, str. 253., bilj. 47

promjenu Ustava. Naravno navedeno nije bilo u planu, jer to ne bi beneficiralo Orbánovim autoritarnim ciljevima.

3.3.2. Oспорavanje legitimnosti političkih protivnika

Oспорavanje legitimnosti političkih protivnika označavalo bi tvrdnje da politički protivnici djeluju u korist stranih država, a protiv naroda, da će njihovim dolaskom na vlast biti u opasnosti tradicionalni način život te da djeluju protiv ustavnog poretka što slobodno možemo nazvati licemjernim jer ga upravo populistu najčešće žele podvrgavati svojoj volji. Često se od zastupnika mađarskog Fidesza i vladajuće stranke poljske Pravo i pravda možemo čuti kako oporba djeluje u korist stranih interesa, kako će njihovim dolaskom na vlast država izgubiti svoj nacionalni identitet ili potpuno nestati. Takve izjave dokaz su očaja da se održi vlast, a često su podupirane od strane medija u službi vladajuće stranke. Dovoljno je pogledati kampanju koju Orbán osobno vodi protiv Georgea Sorosa koji se redovito suočava sa optužbama od strane političara iz postkomunističkih država koji se bore za preživljavanje i opstanak na vlasti. Soros i njegova zaklada Otvoreno društvo i dodatna Zaklada za pomoć OSI koje su pružile neprocjenjivu financijsku i moralnu pomoć svim post tranzicijskim državama istočne Europe te državama koje su nastale nakon raspada Sovjetskog Saveza. Kampanja protiv Sorosa i njegove Zaklade Otvoreno društvo koju je pokrenuo premijer Orbán doživjela je vrh 4. travnja 2017. kada je Vlada po hitnoj proceduri kroz parlament progurala zakon koji je za cilj imao zatvaranje Srednjoeuropskog sveučilišta (CEU) koje je osnovano 1991. sa sredstvima koje je pružio Georg Soros. Mađarska Vlada je u rujnu 2017. godine održala nacionalno savjetovanje kojeg je nazvala savjetovanje protiv „plana Sorosa“. Na navedenom savjetovanju između ostalog tvrdilo se da Soros želi ukloniti nacionalne granice jer ih smatra preprekom u zaštiti migranata.⁴⁰ Sorosa se nastojalo prikazati kao lobista za islamizaciju Europe i neprijatelja sigurnosti i tradiciji europskih naroda.

---

⁴⁰ Novotny, Vit, *The „Soros Plan“: What to keep and what to scrap*, EU observer, 28. studenog. 2017., na: <https://euobserver.com/opinion/140053>, pristupljeno: 27. srpnja 2022.

3.3.3. Dopuštanje ili poticanje nasilja

Da li potiču nasilje možemo najlakše prepoznati ako postoji povezanost između političara i članova populističke stranke sa naoružanim bandama, nezakonitim organizacijama i drugim. Također tu se podrazumijeva prešutno podupiranje ili poticanje nasilja vlastitih pristaša i napada na suparnike na način da takvo ponašanje ne osuđuju. Podržavanje nasilnih prosvjeda često možemo vidjeti od strane populista, pa tako i Orbána. Najbolji primjer su prosvjedi koji su izbili u mađarskoj, a koji su doživjeli svoj vrhunac 23. listopada 2006. Na taj simboličan dan Mađarska je obilježavala pedesetu obljetnicu ustanka koji je bi ugušen od strane Crvene armije. Nažalost umjesto dostojanstvene ceremonije ulice Budimpešte su preplavili nasilni prosvjednici među kojima su bili radikalni nacionalisti, antisemiti, i dr. Često organizirani od strane samog oporbenog Fidesza, podupirani od strane desnih medija što im je dalo dodatni vjetar u leđa. Viktor Orbán čak je sam u svojim govorima podupirao nasilne prosvjede. „Mađarski domoljubi od sada trebaju svakoga dana demonstrirati pred parlamentom sve dok vlada ne podnese ostavku“ izjavio je Orbán u parlamentu.

3.3.4. Spremnost da se suparnicima ograniče građanska prava, u što spadaju i mediji

U ograničavanje građanskih prava i medijskih sloboda suparnicima spadali bi podupiranje zakona kojima se kleveta i sramoćenje može jednostavno i lako sankcionirati, zakone kojima se otežava održavanje i provođenje prosvjeda i drugih oblika kritike vlasti te zakone kojima se ograničava rad određenih neprijateljskih organizacija. Napadi na medije i oštri zakoni kojima se kažnjava kleveta nad političkim dužnosnicima prisutni su u Mađarskoj i Poljskoj. U suvremenoj demokraciji mediji igraju izuzetno bitnu ulogu u utjecaju na javno mnijenje o raznim događanjima, bilo na nacionalnoj ili međunarodnoj sceni, na aktivnost i želju za participacijom u demokratskim procesima i edukaciju, te toleranciju društva na različitosti i manjine. Nakon što su mediji stavljeni pod kontrolu od strane vlasti, krajnje desne vlasti kako u Mađarskoj, tako i u Poljskoj počele su u svojim naslovnica i uredničkim tekstovima napadati političke protivnike i neprijatelje vladinog politici.

Feischmidt i Peter Hervik tvrde da su krajnje desni mediji ti koji najviše izazivaju skandaliziranje i kriminalizaciju manjina i migranata, a Ruth Wodak u svojim istraživačkim radovima navodi kako su godine pokazale da se „politika straha“ razvila u političkom diskursu i medijima te kako je porast rasizma isprepleten sa njom.⁴¹

4. NAPAD NA MEDIJE I UZURPACIJA MEDIJSKOG PROSTORA

U govorima neliberalnih stranaka često možemo čuti kako su upravo mediji jedan od glavnih suučesnika vladajućih i protivnici volje naroda. Upravo iz tog razloga prvi zadatak pri preuzimanju vlasti je „oslobađanje“ državnih medijskih kuća iz „ralja“ države. No, naravno, u praksi „oslobađanje medija“ znači stvaranje sebi pristranih i pokornih. Mađarska i Poljska s obzirom na ostale države članice Europske unije gotovo stoje na samome dnu medijskih sloboda, a tome svjedoči podatak indeksa medijskih sloboda u svijetu prema kojem u 2022. godini Mađarska drži 85. mjesto, a Poljska 66. mjesto što ih uz Bugarsku svrstava na samo dno u usporedbi sa ostalim članicama Europske unije. Načini na koji su medijske slobode pod napadom u Mađarskoj i Poljskoj ne nalikuju onima kojima su se služili autokratski režimi povijesti, nego umjesto da se cenzurira tisak i neželjen medijski sadržaj pomoću sile, koriste se politizacijom državnih medija i napadima na neželjene privatne medijske kuće šaljući im prijetnje, blokirajući im pristup oglašavanju te na kraju kada su pred financijskim slomom zbog gubitka prihoda njihovom kupnjom od strane vlasti prijateljskih poslovnih ljudi.

Godine 2016. došlo je do najvećeg udarca na medijske slobode u Mađarskoj i gotovo potpune hegemonije vladajućeg Fidesza nad mađarskim medijima. Došlo je do zatvaranja jednog od najutjecajnijih, ako ne i najutjecajnijeg lijevo – liberalnog neovisnog dnevnog lista Népszabadság. Orbán to naziva vrlo važnom pobjedom u bitci za „nacionalno oslobođenje“, ali zapravo je time ostvario nesmetano funkcioniranje „neliberalne demokracije“ koju sam propagira. Vlada Viktora Orbána, koji je u novije vrijeme postao prepoznatljivo lice Mađarske donijela je niz izmjena zakona kojima je učvrstila svoju moć

---

⁴¹ Fitzi, Gregor; Mackert, Jürgen; Turner, Bryan, S., *Populism and Crisis of Democracy, vol 2.: Politics, Social Movements and Extremism*, Routledge, London, 2018., str. 102.

na političkoj sceni. Jedna od izmjena uključivala je izmjenu zakona o medijima iz siječnja 2011. godine kojom se uspostavio „neovisni“ nadzorni mehanizam nad medijima koji je trebao osigurati sigurnost, i točnost informacija koje su prenose građanima Vijeće za medije i Regulatorno tijelo za medije. Tužna je činjenica da se novim zakonom kojim se neovisnost medija trebala dići na jednu višu razinu zapravo ista još više srozala jer nadzorna tijela većinom čine vjerni članovi stranke Fidesz. Uspostavljeni mehanizmi nadzora zapravo u praksi narušavaju slobodu tiska. Kriminalizacija klevete također je u velikom dijelu udarila na mogućnosti medija da slobodno izvještavaju o postupcima vladajućih dužnosnika. Članak 9, st. 4. Temeljnog zakona ograničava slobodu izražavanje, ako ona za cilj ima povredu ljudskog dostojanstva drugih, nadalje u stavku 5. istog članka govori se da se pravo na slobodu izražavanja ne smije koristiti s ciljem narušavanja digniteta nacije.⁴²

U Poljskoj je kao što je to slučaj i u Mađarskoj sloboda medija pod napadom od strane konzervativne vlasti. Nakon pobjede stranke Pravo i pravda na parlamentarnim i na predsjedničkim izborima 2005. dolazi do promjene zakonodavstva slične onoj koju je Fidesz na čelu sa Viktorom Orbánom proveo u Mađarskoj. Mijenja se zakon o Vijeću za medije čijom je promjenom sada vladajuća stranka imala u vijeću većinu, a ovlast predsjednika države je da imenuje ravnatelja vijeća koji onda imenuje ravnatelje javnih televizija i radio stanica. Vrlo lako je za zaključiti da su navedene pozicije bile popunjene sa onima koji su bili bliski vlasti te je time neovisnost medija u Poljskoj jako narušena. Ista vlada također je odgovorna za zakon o lustraciji iz 2006. kojim je omogućena provjera svih onih koji se bave javnim poslovima, a u svrhu istraživanja njihove prošlosti zbog moguće povezanost ili suradnje sa tajnom policijom i državnim službama iz vremena komunizma. Podvrgnuti provjeri bili su zaposlenici u pravosuđu, članovi upravnih odbora, akademici, profesori, ali i novinari koji su sada bili pod velikim pritiskom. Davanje lažnog iskaza ili odbijanje moglo je rezultirati zabranom bavljenja profesijom u razdoblju do čak deset godina, ali davanjem iskaza kojim bi se potvrdila povezanost sa tajnom policijom mogla je također značiti kraj njihove karijere na druge načine. 30. 12. 2015. u Poljskoj je izglasan tzv. „Mali zakon o

---

⁴² Human Rights House Foundation, *Resisting Ill democracies in Europe, Understanding the playbook of illiberal governments to better resist them: A case-study of Croatia, Hungary, Poland and Serbia*, Helsinki foundation for human rights, 2017., str. 20., na: <https://humanrightshouse.org/noop-media/documents/22908.pdf>, pristupljeno: 04. srpnja 2022.

medijima“ koji je stupio na snagu 7. 1. 2016. godine. Zakon je možda bio malen po broju članak koji su izmijenjeni, ali su zato izmjene do kojih je došlo izuzetno velike jer znatno napadaju neovisnost medija. Novim zakonom Nacionalno vijeće za medije gubi svoje ovlasti koje se tiču imenovanja uprave medijskih servisa te se one prenose na ministarstvo. Preuzimanjem ovlasti imenovanja sa Nacionalnog vijeća, vladajuća stranka je sada dobila mogućnost samostalno imenovati glavne ljude javnih medijskih servisa i nadzornih odbora. Prijedlogom zakona ukinuli su se mandati uprave nacionalnih emitera. Članovi PiS – a su tvrdili da novi zakon nije kontroverzan i ne narušava slobodu medija, već kako se njime depolitiziraju mediji te se oni transformiraju u državne institucije. Naravno, navedene tvrdnje nemaju nikakvog smisla jer je novim zakonom u potpunosti ispolitizirana ovlast imenovanja koja je sada u potpunosti u rukama politike. Bivša predstavnica Organizacije za sigurnost i suradnju u Europi Dunja Mijatović izrazila je duboku zabrinutost zbog predloženog zakona u Poljskoj koji vladi daje izravnu kontrolu nad rukovodećim pozicijama u javnim medijskim servisima te navodi da je od vitalne važnosti da se javni emiteri zaštite od bilo kakvih pokušaja političkog ili komercijalnog utjecaja.⁴³

Oglasila se i Europska radiodifuzijska unija (EBU) pozvavši poljsku vladu da osigura neovisnost sustava javnog emitiranja jer da će promjene koje donosi novi zakon označiti korak unazad za neovisnost medija i urednički učinak te da će naštetiti poljskom medijskom ekosustavu.⁴⁴ Na novi zakon je čak reagirao i Martin Schulz koji je u to vrijeme obnašao funkciju predsjednika Europskog parlamenta usporedivši stil vladanja PiS -a u Poljskoj sa onim Vladimira Putina u Rusiji⁴⁵ što nije ni čudno jer Rusija također ima velikih problema u sferi slobode medija i često je kritizirana zbog ograničavanja medijskih sloboda i slobode govora.

---

⁴³ Mijatović, Dunja, *OSCE media freedom representative urges Poland's government to withdraw proposed changes to the selection of management in public service broadcasters*, OSCE, 30. prosinca 2015., na: <https://www.osce.org/fom/213391>, pristupljeno: 06. srpnja 2022.

⁴⁴ Philippot, Jean, *EBU urges Polish government to ensure independence of public broadcasting system*, EBU, 18. prosinca 2015., na: <https://www.ebu.ch/news/2015/12/ebu-urges-polish-government-to-e>, pristupljeno: 06. srpnja 2022.

⁴⁵ McHugh, Jess, *EU-Poland Media Controversy: Warsaw Summons German Ambassador Over Putin Comments*, International Business Times, 01. listopada 2016., na: <https://www.ibtimes.com/eu-poland-media-controversy-warsaw-summons-german-ambassador-over-putin-comments-2258353>, pristupljeno: 06. srpnja 2022.

5. POTKOPAVANJE INSTITUCIJA U MAĐARSKOJ I POLJSKOJ

Najčešće napad na demokratski sustav ide postupno i polako, mnogi to niti neće u početku primijetiti jer se i dalje održavaju izbori, na prvi pogled grane vlasti postoje, oporba i dalje sjedi u parlamentu, a nezavisni tisak i dalje izlazi. Pametni autokrate poput Orbána često postupno urušavaju demokratski sustav, sitnim koracima. Vlasti koje počnu narušavati demokraciju često to čine pod prividom legalnosti; jer njihove poteze odobrava parlament, najviši odnosno Ustavni sud ih proglašava ustavnim, a potezi uvijek iza sebe imaju neki javni cilj koji se želi ostvariti, kao što je borba protiv korupcije, unapređenje kvalitete demokratskog sustava ili veća nacionalna sigurnost. U svakoj državi postoje neke institucije koje imaju ovlasti istraživati i kažnjavati nepravilnosti, utvrđivati ustavnost i zakonitost akata i nadzorna tijela. Tu spadaju pravosuđe, tijela koja osiguravaju provođenje zakona, obavještajna služba, porezna uprava i regulatorne agencije i druga. U demokratskim sustavima navedene bi institucije trebale djelovati kao neovisni arbitri koji su „kočnica“ u djelovanju zakonodavne i izvršne vlasti, ako bi one ikada izašle van svojih okvira utvrđenim ustavom i zakonima ili ih pak izmjenama prilagodile svojoj volji i interesima. Autokratima su zato ove institucije u početku izazov, ali i prilika. Ako se te institucije stave pod nadzor osoba lojalnih vladajućima onda one mogu poslužiti ostvarenju ciljeva autokratske vlasti, zaštititi njene članove od istraga i kaznenih progona. Kada se sudovi napune poslušnicima i institucije za provođenje zakona stave pod kontrolu, vlada može djelovati bez straha od bilo kakve odgovornosti, što je upravo slučaju u vladama Mađarske i Poljske.

Prema Eriku Uszkiewiczzu, članu SPECTRA istraživačke grupe i podpredsjedniku Mađarskog europskog društva institucionalne reforme u razdoblju 2010. – 14. pokazuju da je Orbánova Vlada koristila dvije glavne metode uz pomoć kojih je ostvarila kontrolu nad prethodno neovisnim institucijama.⁴⁶ Prvo implementacijom strukturnih/institucionalnih promjena putem zakonodavne grane vlasti, i drugom, uspostavivši indirektnu ili čak direktnu kontrolu nad imenovanjem vladinih lojalista. U prvom slučaju, Vlada je uz pomoć

---

⁴⁶ Istraživačka grupa SPECTRA, osnovana 2018., koju vodi izvanredna profesorica Petra Bárd, bavi se društvenim preduvjetima za učinkovitu borbu protiv zločina motiviranim predrasudama, kaznenim pravom i zaštitom prava manjina. Grupu podržava Mađarska akademija znanosti i Odjel za kriminologiju na Pravnom fakultetu Sveučilišta Eötvös Loránd (ELTE).

parlamentarne većine progurala legislativu kojom je ili u potpunosti izmijenila postojeće zakonodavstvo koje regulira ustanove ili potpuno ukinula ustanove te uspostavila nove na njenom mjestu. U drugom slučaju, način putem kojim je došlo do preuzimanja institucija odnosio se na imenovanja ljudi koji su bliski vladajućoj stranci na periode koji bi prekoračili izborni ciklus, a čime bi se osigurao njihov ostanak na upravljačkim pozicijama u određenim ustanovama unatoč mogućem izbornom porazu vladajuće stranke.⁴⁷ Kada neliberalna vlast dođe na vlast, često svoju poziciju moći iskoristi da bi se obračunala sa organizacijama koje su joj prijatnija u provođenju njenih politika. Tako je u Mađarskoj 2017. objavljeni Zakon o organizacijama financiranim iz inozemstva i Zakon o transparentnosti organizacija koji je propisivao da organizacije čiji financiranje prijeđe zakonom propisan prag trebaju javno objaviti i navesti kako koriste inozemni novac, u suprotnom za nepridržavanje propisa je propisana kazna.⁴⁸ Pogođene su udruge za ljudska prava, pružatelji brojnih usluga iz sfera socijale, humanitarne pomoći, zaštite okoliša i drugih. Navedene informacije koje su organizacije dužne dati iskorištene su za pokretanje klevetničke kampanje protiv Fideszu neprijateljskih udruga, tu je pogotovo pogođeno Srednjoeuropsko sveučilište.

6. VLADAVINA PRAVA I NEOVISNOST SUDBENE VLASTI U MAĐARSKOJ I POLJSKOJ

O konceptu vladavine prava desetljećima raspravljaju pravnici, filozofi, politolozi i drugi intelektualci. Narativ u vezi s vladavinom prava je onaj koji je prepun opasnosti. Moramo biti oprezni da vladavina prava ne postane samo politički slogan. Ona nije samo politička ideologija, nije ni samo moralni imperativ, njen najvažniji element je da je pravno obvezujuća norma, koja se ne može preformulirati ili redefinirati po volji pojedinaca koji su u tom trenutku drže „konce“ vlasti, jer takva nastojanja na kraju mogu završiti time da ne služe vladavini prava već vladavini bezakonja. Zato je važno da vladavina prava bude konceptualizirana unutar trenutnog ustavnog poretka te prema konvencijama i postojećim

---

⁴⁷ Hegedűs, István; Végh, Zsuzsanna, *Illiberal Democracies: What can the European Union do in case a member state regularly and systematically breaches European values and regulations?*, Open Society Foundations, 2015., str. 17-18.

⁴⁸ Human Rights House Foundation, *op. cit.*, u bilj. 42, str. 24.

EU načelima i normama. Upravo je zato je doista kompliciran i složen zadatak konstruirati složeni normativni okvir za vladavinu prava. Neovisna sudbena grana vlasti izuzetno je važna u demokraciji, pojedini suci, ali i sudstvo u cjelini treba biti nepristrano i nezavisno od svih vanjskih pritisaka. Za zdravo demokratsko društvo ono je važno jer svim pojedincima i široj javnosti garantira da će u njihovim predmetima rješavati pošteno i u skladu sa zakonom. Za suce je vrlo važno kada obavljaju svoju sudačku dužnost da nisu pod nikakvim neprimjerenim utjecajem bilo od strane izvršne ili zakonodavne vlasti, od pojedinačnih subjekata, drugih sudaca, medija ili partikularnih osobnih interesa. Neovisno i nepristrano sudstvo jedno je od temelja demokracije, također je i načelo koje podržala Opća skupština UN – a u 1985 i 1990. godini.

Mađarski Ustavni sud dugi je niz godina bio jedan od najučinkovitijih instrumenata provjera i ravnoteže nad zakonodavnom i izvršnom granom vlasti, pogotovo u vrlo važnom tranzicijskom razdoblju 1990 ih u demokratski sustav utemeljen na vladavini Ustava i zakona, međutim 2010. godine iz redova Fidesza koji je tada već postao populističko desnom strankom mogli su se čuti argumenti kako od tadašnjeg predsjednika stranke Jánosa Lázára kako Ustavni sud više ne treba iznimno širok opseg nadležnosti. Sa dvotrećinskom većinom, Orbánova vlada ima apsolutno odriježene ruke da promijeni uvjete i načine funkcioniranja sudova.⁴⁹ Ubrzo nakon preuzimanja vlasti 2010., izmjenama zakona o ustrojstvu i upravljanju sudovima Fideszova vlada raspustila je postojeće pravosudno vijeće i zamijenila ga strogo centraliziranim tijelom pravosudnog nadzora koje se naziva Nacionalni ured za pravosuđe. Predsjednik Nacionalnog ureda za pravosuđe obnaša sve ovlasti središnje državne uprave, bira ga Parlament iz reda sudaca dvotrećinskom većinom, a mandat mu traje 9 godina. U cilju napada na nezavisnost sudstva na temelju novog Temeljnog zakona, Zakonom o statusu sudaca Fidesz snižava dob obvezne mirovine za suce, tužitelje i javne bilježnike sa 70 na 62 godine. Europska komisija pokrenula je postupak protiv Mađarske zbog zakona koji dovode u pitanje neovisnost Mađarske središnje banke i Ureda za zaštitu podataka te zakona o ranijem umirovljenju sudaca i tužitelja. U presudi Sud EU je ustanovio da donošenjem zakonodavstva koje zahtijeva obvezno umirovljenje sudaca, tužitelja i javnih bilježnika kada

---

⁴⁹ Fleck, Zoltán, *Judges under Attack in Hungary*, Verfassungsblog, 14. svibnja 2018., na: <https://verfassungsblog.de/judges-under-attack-in-hungary/>, pristupljeno: 24. srpnja 2022.

navršše 62 godine što je dovelo do razlike u postupanju na temelju dobi koja nije razmjerna s obzirom na ciljeve kojima se teži, nadalje Mađarska nije uspjela ispuniti svoje obveze iz članka 2. i 6. st 1. Direktive o uspostavljanju općeg okvira za jednako postupanje pri zapošljavanju i zanimanju.⁵⁰ U konačnici je Sud naložio Mađarskoj da plati troškove.⁵¹ Tadašnji predsjednik Vrhovnog suda András Baka bio je smijenjen sa svoje pozicije prije nego što mu je istekao mandat stupanjem na snagu novog Ustava te je time njegov mandat prestao 1. siječnja 2012. Zbog očigledne nepravde, Baka podnosi predstavku Europskom sudu za ljudska prava (u daljnjem tekstu Sud) na osnovi članka 34. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (u daljnjem tekstu Konvencija) da mu je povrijeđeno pravo na pristup sudu čl 6. st 1. Konvencije te čl. 13. koji propisuje pravo na djelotvoran pravni lijek,. Baka je osporio prijevremeni prekid svog mandata koji je trebao trajati do 22. lipnja 2015., te tvrdi da je njegov mandat prekinut zbog svojih negativnih stavova i ocjena o zakonodavnim reformama koje su zadirale u uređenje sudbene grane vlasti, a koje je iznosio za vrijeme obnašanja svoje dužnosti, čime mu je povrijeđena sloboda izražavanja koju propisuje čl. 10. Konvencije, i na kraju čl. 14. o zabrani diskriminacije jer se prema njemu postupalo drugačije nego prema njegovim kolegama koji su bili u sličnoj situaciji. Nakon utvrđenih činjenica Sud je ocijenio da je došlo do povrede čl 6. st. 1. ustanovivši da je Baka imao pravo na puni mandat na temelju zakona prema kojemu mandat sudskih dužnosnika traje šest godina te koji sadrži taksativan popis razloga zbog kojih može doći do prestanka mandata, jedini način za prestanak mandata protivno volji osobe bila je nesposobnost u obavljanju poslova sudske uprave, ali i tada je postojao daljnji korak u kojem se moglo tražiti preispitivanje odluke o prestanku mandata. Sud je ustanovio da mandat nije mogao prestati stupanjem na snagu novog zakonodavstva jer se prava koja je Baka imao na temelju zakona koji su bili na snazi u vrijeme njegova izbora ne mogu retroaktivno poništiti. Što se tiče navodne povrede čl. 10. Konvencije koji štiti slobodu izražavanja Sud je ustanovio da zapravo postoji uzročno posljedična veza između Bakinih izrečenih stavova i prijevremenog

---

⁵⁰ Direktiva Vijeća 2000/78/EZ od 27. studenog 2000. o uspostavi općeg okvira za jednako postupanje pri zapošljavanju i obavljanju zanimanja, *Službeni list Europske Unije*, L 303, 02. prosinca 2000., na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32000L0078&from=LV>, pristupljeno 27. srpnja 2022.

⁵¹ Presuda Suda Europske unije, *Komisija protiv Mađarske*, C – 286/12., ECLI:EU:C:2012:687, 06. studenog 2012., na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hr/TXT/?uri=CELEX:62012CJ0286>, pristupljeno: 27. srpnja 2022.

prestanka njegova mandata zbog vrlo kratkoga roka u kojem su izmjene Zakona o organizaciji i upravljanju sudovima usvojene i činjenice da Baku mađarske vlasti nisu niti uzele u obzir za obnašanje funkcije Predsjednika Kúrie, unatoč njegovim kompetencijama i sposobnostima.⁵²

Nakon pobjede PiS-a na parlamentarnim izborima u Poljskoj 2005. te 2015. i nadalje. vladavina prava je pod napadom, a Poljska ulazi u novu eru „radikalne demokracije“.⁵³ Kao što je i prije spomenuto PiS je uvijek za vrijeme svojeg mandata bio u sukobu sa Ustavnim sudom Poljske zbog niza zakona i izmjena i dopuna zakona te odluka koje su bile u suprotnosti sa Ustavom i načelima EU. Primjer tomu je već spomenuti Zakon o lustraciji kojim je PiS ciljao napasti slobodu izražavanja i informiranja. Stajališta Ustavnog suda bila su protivna stavu vlade zbog čega je PiS kao jedan od glavnih zadataka imao oslabiti institucije sudbene grane vlasti kako bi neometano mogao provoditi svoje neliberalne politike. PiS je prvo odlučio staviti Kaznene sudove pod svoju kontrolu, kao izliku da bi to učinio optužio ih je za neučinkovitost zbog visoke stope kriminala i sporosti u rješavanju predmeta. To je bio argument za donošenje zakona kojima se samostalnost sudova ograničila. Kako bi izbjegao ometanje u provođenju svoje neliberalne politike PiS donosi niz promjena u vezi sa Ustavnim sudom koje su izazvale zabrinutost Europske Komisije i dovele do toga da Savjetodavni odbor Venecijanske Komisije izda mišljenje o pogoršanju vladavine prava i diobe vlasti u Poljskoj. Nakon što je PiS ponovo dobio povjerenje birača 2015. pobijedivši na parlamentarnim izborima i formiravši vladu počeo je ciljati četiri institucije sudbene vlasti: Ustavni sud, Vrhovni sud, Nacionalno sudbeno vijeće i opće sudove.⁵⁴ Iako bi se dalo debatirati u kolikoj su mjeri sudovi Poljske bili efikasni i nepristrani u rješavanju predmeta vladajućem PiS-u ovim reformama zapravo nije bila namjera poboljšati sudbene institucije i učiniti ih nepristranima, upravo suprotno, cilj vlade bio je prije svega ostvariti političku

---

⁵² Ured zastupnika Republike Hrvatske pred Europskim sudom za ljudska prava, *Pregledi prakse Europskog suda za ljudska prava, Informacije o novim presudama i odlukama Europskog suda za ljudska prava, travanj – lipanj 2016.*, 30. prosinca 2016., str. 36-39., na:

https://uredzastupnika.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/PREGLED%20PRAKSE/PREGLED%202_16.pdf, pristupljeno: 28. srpnja 2022.

⁵³ Morillas, Pol (ur.), *Illiberal Democracies in the EU: The Visegrad Group and the Risk of Disintegration, Color Marfil, S.L.*, Barcelona, 2017., str. 7.

⁵⁴ Lorenz, Astrid; Anders, Lisa H., *Illiberal Trends and Anti-EU Politics in East Central Europe*, Springer Nature, Cham, 2020., str. 263.

kontrolu nad njima. Ustavni sud i Vrhovni sud bili su glavna prepreka u vladinom planu reorganiziranja države i provođenju politike, pa su kao takvi bili prva meta. U lipnju 2015. godine u sedmom sazivu Sejma prolazi novi akt o Ustavnom sudu. Novim zakonom Sejmu, koji je donji dom poljskog parlamenta, dana je ovlast da bira pet sudaca Ustavnog suda. Jedna od njegovih odredbi predviđala je da Sejm treba birati suce Ustavnog suda koji će zamijeniti suce čiji su mandati završili 2015. godine. Mandati trojici sudaca Ustavnog suda trebali su isteći u studenom 2015. godine, što je moglo pasti ili u sedmom ili u osmom sazivu Sejma ovisno o datumima parlamentarnih izbora i prvoj sjednici novog Sejma, međutim još dvojici sudaca je mandat trebao isteći u prosincu 2015. godine što bi bez obzira na datum izbora zasigurno bilo u osmom sazivu Sejma. Prema tomu možemo reći da je novi zakon izazvao znatne kontroverze, jer je doveo do zadiranja u nadležnost novog Sejma, lišavajući ga mogućnosti izbora najmanje dva suca.⁵⁵ Naposljetku, tijekom jednog od posljednjih zasjedanja Parlamenta, sedmi saziv Sejma je bio taj koji je izabrao pet sudaca kojima je istekao mandat, međutim Andrzej Duda, tada novoizabrani predsjednik koji je preuzeo dužnost u kolovozu 2015., a kojeg je podupirao tada oporbeni PiS nije dozvolio prisegu od novoizabranih sudaca, što ih je spriječilo da odmah preuzmu svoje sudačke dužnosti.⁵⁶ Održani izbori u listopadu rezultirali su velikom pobjedom PiS-a koji je 25. studenog kroz Sejm bez odgovarajuće pravne osnove donio rezoluciju prema kojoj je izbor sudaca od strane Sejma u sedmom mandatu lišen pravnog učinka, a prethodno imenovanje je povučeno.⁵⁷ Rezolucijom si je vladajući PiS dao opravdanje da odabere nove suce, što je on iskoristio za imenovanje novih pet sudaca koji su mu bliski u ideološkoj liniji. Suci su izabrani 2 prosinca, a već su iste noći položili prisegu pred predsjednikom.⁵⁸ Kako su sada paralelno bili izabrani suci sedmog i osmog saziva Sejma, bilo je za očekivati da će doći do Ustavne krize.⁵⁹ Krajem prosinca Sejm je, bez bilo kakve javne rasprave i po ubrzanom postupku prihvatio izmjene i

---

⁵⁵ Beselink, L.; Claes, M.; Reestman, J. H. (ur.), *European Constitutional Law Review*, Cambridge University Press, vol. 18, br. 2, 2022., str. 133-134.

⁵⁶ *Ibid.*, str. 134

⁵⁷ Poljski Ustavni sud sastoji se od petnaest sudaca, a njihov mandat traje devet godina.

⁵⁸ Polish Helsinki Foundation for Human Rights, *Novo poglavlje poljske krize: 'neustavne' ustavne promjene*, LIBERTIES, 11. ožujka 2016., na: <https://www.liberties.eu/hr/stories/novo-poglavlje-ustavne-krize-u-poljskoj/7657>, pristupljeno: 1. kolovoza 2022.

⁵⁹ Beselink; Claes; Reestman (ur.), *op. cit.*, u bilj. 55, str. 134.

dopune Zakona o Ustavnom sudu, novi je zakon sadržavao niz kontroverznih odredbi,⁶⁰ od kojih jedna propisuje da u predmetima treba odlučivati u punom sastavu što bi po novom uključivalo 13 sudaca, a ne 9 kako je bilo do tada, također jedna od odredbi je propisivala da se suđenje ne bi smjelo održati ranije od tri tjedna do šest mjeseci od obavještanja uključenih stranaka, nadalje nametnuta je i obveza odlučivanja u predmetima u skladu sa redoslijedom u kojem su oni primljeni. Ustavni sud, u sastavu od od 12 sudaca, 9. ožujka donosi presudu u kojoj je ustanovio da ne može raditi svoj posao, a novi zakon proglasio je neustavnim. Neustavnim je proglasio i činjenicu da je zakon stupio na snagu na sam dan svoje objave.⁶¹ Navedeno je protivno razumnom pravnom roku koji bi trebao proći nakon svakog donesenog zakona, *vacatio legis*.⁶² Nova premijerka Beata Szydło odbila je objaviti presudu Ustavnog suda što je bio izuzetno nedemokratski čin, i protivno vladavini prava.⁶³ Kao razlog za ne objavu i ne priznanje presude vlada je dala da je presuda donijeta u vijeću sastavljenom od 12 sudaca, a ne najmanje 13 sudaca, kao što je to bilo propisanom novim Zakonom o izmjenama i dopunama zakona o Ustavnom sudu. Stoga premijerka nije doživjela presudu kao odluku Ustavnog suda, već kao neobvezujuće mišljenje većine ustavnih sudaca. Nakon toga došlo je do zastoja u radu na Ustavnom sudu i sukoba između predsjednika Ustavnog suda i poljske vlade. Troje sudaca koji su bili izabrani u skladu s Ustavom nisu mogli donositi presude jer nisu položili prisegu pred predsjednikom, a istodobno nisu mogli ni troje sudaca koji su bili izabrani u osmom sazivu Sejma, jer im to nije omogućio tadašnji predsjednik Ustavnog suda koji je tvrdio da su izbori na pozicije koje već obnaša drugi u skladu sa Ustavom i zakonom izabrani sudac nezakoniti i pravno neučinkoviti.⁶⁴ U narednim mjesecima Poljska vlada pokušala je na brojne načine prisiliti predsjednika Ustavnog suda da prizna pravni status triju sudaca izabranima u osmom sazivu Sejma, neke od metoda bile su usvajanje protuustavnih statuta koji su za cilj imali prisiljavanje predsjednika Ustavnog

---

⁶⁰ Nedemokratski proces donošenja zakona nije prošao neopaženo, Helsinška fundacija za ljudska prava podnijela je mišljenje „*amicus curiae*“ u kojem navodi da takav ubrzani proces donošenja zakona predstavlja opasnost za ustavni poredak te da se radi o kršenju principa demokratske države utemeljene na vladavini ustava i zakona

⁶¹ Polish Helsinki Foundation for Human Rights, *op. cit.*, u bilj. 58

⁶² *Vacatio legis* je razdoblje od dana objave zakona do dana njegova stupanja na snagu, taj rok odnosno period je izuzetno bitan kada se radi izmjenama važnih zakona, kojima se daje vrijeme prilagodbe svima onima na koje se zakon odnosi na novine koje novi ili izmijenjeni zakon donosi.

⁶³ *Ibid.*

⁶⁴ Beselink; Claes; Reestman (ur.), *op. cit.*, u bilj. 55, str. 135.

suda na priznavanje njihova statusa.⁶⁵ U konačnici 19. prosinca 2016. istekao je mandat tadašnjem predsjedniku Ustavnog suda, a dva dana kasnije poljski predsjednik nominirao je novu predsjednicu Ustavnog suda. Sutkinja Julia Anna Przyłębska postaje novom predsjednicom Ustavnog suda. Novoizabrana predsjednica Ustavnog suda dopustila je trojici sudaca izabranih 2. prosinca 2015. kojima prethodni predsjednik Ustavnog suda nije dodijelio predmete normalno obavljanje sudskih dužnosti.⁶⁶ Na kraju PiS je u svojem naumu da ovlada Ustavnim sudom i učini ga manje učinkovitim uspio i pritom zgrozio međunarodnu zajednicu. Venecijanska komisija u svojem mišljenju kojeg je donijela 14. listopada 2016. navodi da su novo doneseni zakoni u značajnoj mjeri produljili i ometali rad Ustavnog suda te ga učinili neučinkovitim i pritom narušili njegovu neovisnost.⁶⁷ UN-ov Odbor za ljudska prava 31. listopada 2016. donio je izvješće u kojem izražava zabrinutost zbog negativnog utjecaja zakonodavnih reformi na rad tako važne institucije kao što je to Ustavni sud. Izrazio je i zabrinutost zbog nedemokratske odluke premijerke o odbijanju odluka Ustavnog suda iz ožujka i kolovoza 2016. Odbor je u svojem zaključku ustanovio da Poljska treba osigurati neovisnost i integritet Ustavnog suda i suzdržati se od donošenja akata kojima se ometa njegov učinkovit rad i osigurava transparentan i nepristran proces imenovanja njegovih članova. Dana 7. svibnja 2021. Europski sud za ljudska prava donio je presudu u predmetu *Xero Flor protiv Poljske* u kojoj navodi da je Poljska prekršila članak 6. stavak 1. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda jer opći sud nije uspio opravdati nepostavljanje pravnog pitanja Ustavnom sudu i zbog participacije nezakonito izabranih osoba u vijeću Ustavnog suda.⁶⁸ Time je kompaniji oduzela pravo na pošteno suđenje onemogućivši joj pristup neovisnom i nepristranom sudu.

---

⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶ Batory Foundation, *Where the law ends: The collapse of the rule of law in Poland – and what to do*, ESI, 29. svibnja 2018., str. 5-6 na: https://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjnej/Forum%20Idei/ESI-ideaForum_Batory%20-%20Poland%20and%20the%20end%20of%20the%20Rule%20of%20Law.pdf, pristupljeno: 01. kolovoza 2022.

⁶⁷ Council of Europe, Venice Commission, *Opinion on the Act on the Constitutional Tribunal*, 14. listopada 2016., na: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)026-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)026-e), pristupljeno: 02. kolovoza 2022.

⁶⁸ Beselink; Claes; Reestman (ur.), *op. cit.*, u bilj. 55, str. 136.

7. LJUDSKA PRAVA POD NELIBERALNOM VLAŠĆU U MAĐARSKOJ I POLJSKOJ

Ključni trenutci koji su obilježili početak degradacije ljudskih prava bili su parlamentarni izbori 2010. u Mađarskoj i 2015 u Poljskoj jer nakon tih izbora neliberalne političke opcije uspjele su učvrstiti svoju poziciju moći i kontrole nad državom i institucijama. Obje stranke su iskoristile svoje velike pobjede i parlamentarne većine za jačanje izvršne grane vlasti, a slabljenje parlamentarne i sudbene grane vlasti. Parlamentarnu većinu, neliberalna vlast je iskoristila za donošenje zakonskih normi kojima su napale ljudska prava i slobode, to se dogodilo u obje države, npr: definiranje braka isključivo kao zajednice žene i muškarca, demonizacija udruga koje se zalažu za zaštitu ljudskih prava, kao što su ustanove koje se zalažu za zaštitu ženskih prava, prava LGBT osoba, prava nacionalnih manjina, migrantskih prava i drugih. Navedene udruge neliberalne vlasti javno uz pomoć snažne medijske propagande napadaju da rade za strane interese, primaju strana financijska sredstva za ostvarenje svojih ciljeva i žele uništiti državnu suverenost i tradiciju. To je popraćeno ograničavanjem ili pak totalnom zabranom slobode okupljanja i organiziranja skupova onima čiji se stavovi i mišljenja ne podudaraju sa onima vladajuće stranke. Sa druge strane se olakšava okupljanje vladinih simpatizera.

7.1. Sloboda okupljanja

U slučaju Mađarske, prostor za javne prosvjede i okupljanja ozbiljno je ograničen. U prosincu 2014., građani koji su podigli kredite u stranoj valuti pokušali su održati prosvjede na raznim mjestima, uključujući i mjesto ispred kuće mađarskog premijera Viktora Orbána. Policija je zabranila prosvjede s obrazloženjem da bi narušili prava i slobode drugih.⁶⁹ Drugi primjer su demonstracije koje je organizirala oporbena Demokratska koalicija 8. listopada 2018. protiv sastanka Recepta Tayyipa Erdogana i Viktora Orbána u Budimpešti. Mjesto demonstracije koje su prosvjednici naveli bilo je parkiralište ispred zgrade Mađarske

---

⁶⁹ Molnár, Csaba (S&D), *Fundamental rights in Hungary — freedom of assembly and association*, (Parlamentarno pitanje – E-005916/2016), Europski parlament, 18. srpnja 2016., na: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-8-2016-005916_EN.html, pristupljeno: 03. kolovoza 2022.

akademije znanosti, u kojoj se mađarski predsjednik János Áder susreo sa Erdoganom. Policija je odbila dopustiti prosvjednicama prosvjedovanje na određenom mjestu unatoč tomu što se u neposrednoj blizini održavao jedan drugi prosvjed.⁷⁰ U oba slučaja policija nije dopustila održavanje demonstracija. Razlog tomu je što novi Zakon o pravu na okupljanje uvodi dvije nove osnove za izdavanje zabrane, prva je opasnost za javni red ili javnu sigurnost, a druga kršenje tuđih prava. Za nove odredbe zakona možemo reći da su u suprotnosti sa praksom Europskog suda za ljudska prava, jer svaka demonstracija na javnome mjestu neizbježno uzrokuje određen nivo poremećaja u svakodnevnom životu. Navedene odredbe zato ozbiljno ometaju i sprječavaju održavanje prosvjeda dajući policiji gotovo neograničene ovlasti da zabranjuju okupljanja.

Poljski parlament je 2016. izglasao novi Zakon o okupljanjima u kojem je uveden novi pojam „cikličkog okupljanja“, a on se odnosi na sve skupove koji se održavaju redovito radi obilježavanja značajnih događaja iz poljske povijesti, za takva će okupljanja biti osiguran određen prostor, što zapravo znači da za sve one skupove koji neće dobiti određeni kao ciklički neće dobiti dozvolu za održavanje na istom mjestu i na isti datum.⁷¹ Ova izmjena je diskriminatorna jer direktno stavlja okupljanja koja su organizirana od strane vlasti i njenih pristaša u povoljniji položaj od svih drugih.

7.2. Prava žena i pravo na pobačaj

Prema podacima iz Freedomhousea iz 2021., žene su u Mađarskoj podzastupljene u političkom životu. Udio žena u parlamentu je nizak: -od 199 zastupnika, samo su 25 njih žene (13%). Zastupljenost u vladi nije puno bolja: -od 14 ministara samo su 3 žene, što je (21%) i dalje daleko od ravnopravne zastupljenosti kakvu bi trebali očekivati u 21. stoljeću. Nažalost, u parlamentu žene su često izložene pogrdnim i seksističkim primjedbama od strane zastupnika. U slučaju Poljske, -žene čine 28% Sejma, a zauzimaju samo jedno mjesto

---

⁷⁰ Molnár, Csaba (S&D), *Restrictions on the freedom of assembly in Hungary*, (Parlamentarno pitanje – P-005174/2018), Europski parlament, 11. listopada 2018., na: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/P-8-2018-005174_EN.html, pristupljeno: 04. kolovoza 2022.

⁷¹ Human Rights House Foundation, *op. cit.*, u bilj. 42, str. 25-26.

u kabinetu Vlade. Od 2017. kontracepcijske pilule dostupne su samo na recept, čime je Poljska postala jedna od samo dvije zemlje EU u kojima je na snazi takvo ograničenje, a kako je pravo pobačaj vrlo restriktivno, u mnogo slučajeva žene su prisiljene putovati preko granica kako bi im se pružio pravovremeni i siguran pobačaj.⁷² Istanbulsku konvenciju do sada je ratificiralo 45 zemalja, ali na žalost EU ju još nije ratificirala, čime je izbor da li će ju ratificirati ostao na zemljama članicama. Mađarski parlament odbio je ratificirati Istanbulsku konvenciju. Deklaracija mađarskoga parlamenta o odbijanju ratifikacije navodi da dokument zastupa neprihvatljiv pristup definiranju spola i da parlament ne bi trebao inkorporirati takav pristup u svoje nacionalno zakonodavstvo. Nadalje, u deklaraciji stoji da vlada ima pravo braniti svoju zemlju, kulturu, tradicije i nacionalne vrijednosti, a stajališta manjina o rodu to ne bi trebala ugrožavati.⁷³ Mađarska ministrica pravosuđa Judit Varga tvrdi da nacionalni zakoni već dovoljno štite žrtve nasilja, međutim udruge za zaštitu žena se već dugo vremena žale zbog nedovoljnih usluga i loše reakcije policije na rašireno obiteljsko nasilje u Mađarskoj. U mađarskom parlamentu često se od zastupnika može čuti negativan stav o konvenciji i tvrdnje da se njome želi zaštititi migranti i izbjeglice što ju čini suprotnom s naporima Mađarske da suzbije nereguliranu imigraciju.⁷⁴ Iako je Poljska ratificirala Istanbulsku konvenciju još 2015. u posljednje vrijeme, kao što je to slučaj i u Mađarskoj, možemo čuti glasove poljskih ultra-konzervativaca kako će dokument uništiti „tradicionalnu obitelj“ nametanjem tzv. „rodne ideologije“.⁷⁵ Poljska ima jedan od najstrožih zakona o pobačaju u Europi., dopuštajući pobačaj u samo tri slučaja: teško oštećenje ploda, opasnost za život ili zdravlje majke i trudnoće nastale kaznenim djelom, međutim 22. listopada 2020.

---

⁷² Freedomhouse, *Poland: Freedom in the World 2021*, na: <https://freedomhouse.org/country/poland/freedom-world/2021>, pristupljeno: 04. kolovoza 2022.

⁷³ *ORDO IURIS* Institut za pravnu kulturu, *Mađarska odbila ratificirati Istanbulsku konvenciju*, na: <https://ordoiuris.hr/madarska-odbila-ratificirati-istanbulsku-konvenciju/>, pristupljeno: 05. kolovoza 2022.

⁷⁴ Margolis, Hillary, *Hungary Rejects Opportunity to Protect Women from Violence*, Human Rights Watch, 08. svibnja 2020., na: <https://www.hrw.org/news/2020/05/08/hungary-rejects-opportunity-protect-women-violence>, pristupljeno: 06. kolovoza 2022.

⁷⁵ Pojam „rodna ideologija“ ultra – konzervativci često koriste u svojim izlaganjima, u kojima napadaju ljudska prava i temeljne slobode navodeći da ona potkopavaju tradicionalne obiteljske vrijednosti i potiču homoseksualnost.

Ustavni sud Poljske donio je presudu u kojoj pobačaj zbog fetalnog oštećenja proglašava neustavnim što je dodatno ograničilo pristup legalnom i sigurnom pobačaju.⁷⁶

Tradicionalna povezanost Poljske sa Katoličkom crkvom stvorila je otpor u velikom djelu Poljskih građana prema pravu žena na siguran i dostupan pobačaj. U rujnu 2004. trudnica je umrla zbog toga što joj je uskraćena medicinska skrb zbog straha od povrede fetusa. Trudnici je u drugom mjesecu trudnoće dijagnostificirana bolna i ozbiljna bolest debelog crijeva. Kada je pokušala potražiti liječničku pomoć, liječnici su je redom odbijali jer je postojala mala mogućnost ozljede fetusa. U konačnici žena je pobacila, a ubrzo nakon toga je umrla, a da joj se na vrijeme pružila odgovarajuća skrb, moglo joj se spasiti život. Njezina majka, Z., odlučila je tražiti pravdu te Poljska federacija za žene i planiranje obitelji i Pravna klinike Sveučilišta u Varšavi podnose tužbu protiv Poljske Europskom suda za ljudska prava u ime majke preminule žene. Tužitelji tvrde da medicinska njega koja zanemaruje zdravlje trudnice u korist zdravlja njezina fetusa krši ženino pravo na život, slobodu od nehumanog i ponižavajućeg postupanja i na nediskriminaciju. Kako Poljska nije regulirala pravo liječnika da odbiju skrb iz moralnih ili vjerskih razloga, cilj predmeta bio je osigurati da poljska vlada jamči odgovarajući broj zdravstvenih radnika koji su voljni pružiti sve medicinske usluge i da se pacijente na vrijeme uputu ka istima s obzirom na njihove medicinske potrebe. Nadalje traži se od suda da potvrdi da se ustanove kao što su bolnice ne smiju pozivati na prigovor savjesti, niti se on može koristiti za uskraćivanje pravovremenih informacija pacijentima i u pružanju hitne pomoći. U konačnici u svojoj presudi sud je utvrdio da nije došlo do povrede članka 2. Konvencije.⁷⁷ Smatram da je presuda poražavajuća ne samo za majku nego i za sve žene koje su se našle u sličnoj situaciji, jer ispada da je život žene manje vrijedan od života fetusa. Sud je u ovom predmetu propustio uspostaviti dobru praksu koja je mogla pomoći brojnim ženama koje su se našle u sličnim situacijama gdje im je bila uskraćena adekvatna medicinska skrb zbog straha od povrede fetusa. Daljnje restrikcije pobačaja u Poljskoj dovele su do niza slučajeva sa tragičnim završecima. Tragična

---

⁷⁶ Bucholc, Marta. *Abortion Law and Human Rights in Poland: The Closing of the Jurisprudential Horizon*, Hague Journal on the Rule of Law, br. 14:73-99, 2022., str. 14 na: <https://doi.org/10.1007/s40803-022-00167-9>, pristupljeno: 06. kolovoza 2022.

⁷⁷ Presuda Europskog suda za ljudska prava, *Z. protiv Poljske*, 46132/08, ECLI:CE:ECHR:2012:1113JUD004613208, 13. studenog 2012., na: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-114521>, pristupljeno: 05. kolovoza 2022.

smrt Izabele Sjabor zbog prekasnog medicinskog zahvata na fetus za koji je nakon dijagnoze abnormalnosti ploda bilo utvrđeno da neće preživjeti rezultat je odluke poljskog Ustavnog suda prema kojoj je neustavno da žene prekidaju trudnoću u slučaju fetalnih abnormalnosti.⁷⁸ Nadalje, u slučaj Poljakinje Agnieszke T, koja je nosila blizance i bila u prvom tromjesečju trudnoće također dolazi do ne pružanja prava na pobačaj, kada su liječnici odbili izvaditi prvi umrli fetus zbog čekanja da otkucaji srca drugog blizanca također prestanu.⁷⁹ U oba slučaja, zbog restriktivnih zakona i odluke Ustavnog suda, dva života su izgubljena, a mogla su se spasiti da je pravo na siguran i dostupan pobačaj bilo osigurano zakonom. Navedeni slučajevi su tragični, ali nisu ni prvi, ni zadnji, ako se restriktivni zakoni o pobačaju ne izmijene.

7.3 Prava LGBT zajednice

Mađarska vlada pokrenula je uporne napade na prava homoseksualaca, biseksualaca i transrodnih osoba. Vlada Fidesza pokazala se sve diskriminatornijom prema LGBT+ osobama. U svibnju 2020. parlament je izglasao ukidanje pravnog priznavanja rodnog identiteta, a prema novim zahtjevima na identifikacijskim dokumentima mora se koristiti spol pri rođenju. Nadalje u studenom iste godine parlament usvaja zakon koji ozbiljno ograničava mogućnost istospolnih parova da posvajaju djecu, proglašavajući zakonski roditelje djeteta ženom i muškarcem.⁸⁰ Prema Ustavu mađarske brak je definiran kao zajednica muškarca i žene. Istospolni parovi ipak imaju mogućnost sklapanja životnog partnerstva od 2009. godine, ali mogućnost sklapanja braka ne. Nadalje, istospolni partneri nemaju pravo posvajanja djece. U svibnju i lipnju 2021. parlament je raspravljao o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti djece, Zakona o zaštiti obitelji, Zakona o poslovnom oglašavanju, Zakona o medijima i Zakona o javnom obrazovanju. Zastupnici vladajuće stranke tvrdili su da je izmjenama i

---

⁷⁸ Vandoorne, Saskya; Bell, Melissa, *Poland has some of the strictest abortion laws in Europe. Izabela Sjabor's family say those laws are responsible for her death*, CNN, 29. lipnja 2022., na: <https://edition.cnn.com/2022/06/28/europe/poland-abortion-law-izabela-sjabor-death-intl-cmd/index.html>, pristupljeno 19. rujna 2022.

⁷⁹ Strzyżyńska, Weronika, *Polish state has 'blood on its hands' after death of woman refused an abortion*, The Guardian, 26. siječnja 2022., na: <https://www.theguardian.com/global-development/2022/jan/26/poland-death-of-woman-refused-abortion>, pristupljeno: 20. rujna 2022.

⁸⁰ Freedomhouse, *Hungary: Freedom in the World 2022*, na: <https://freedomhouse.org/country/hungary/freedom-world/2021>, pristupljeno: 05. kolovoza 2022.

dopunama cilj štiti djecu od pedofilije, međutim kada uđemo u same novine koje su novi zakoni donijeli, da se zaključiti da je njihov cilj upravo suprotan od edukacije i nema veze sa zaštitom od pedofilije. Novim izmjenama i dopunama se zabranilo dijeljenje informacija i sadržaja maloljetnicima za koje se smatra da promiču homoseksualnost ili promjenu spola. U isto vrijeme se ograničava LGBT zastupljenost u medijima zabranom sadržaja koji prikazuje LGBT teme na dnevnoj televiziji, a tvrtkama se zabranjuje da vode kampanje solidarnosti s LGBT zajednicom.⁸¹ Zakon je stupio na snagu 7. srpnja 2021., a zastupnici lijevih oporbenih stranaka bojkotirali su sjednicu na kojoj se glasalo o prijedlogu zakona.

Kao što je to slučaj i u Mađarskoj, velika uloga Katoličke crkve u poljskom društvu dovele je do toga da velik broj građana ima konzervativne stavove, pa je javna percepcija i prihvaćanje LGBT zajednice na niskom nivou. Članak 18. Ustava Poljske brak opisuje kao zajednicu žene i muškarca.⁸² Identičnu definiciju braka propisuje članak L, stavak 1 Temelnog zakona Mađarske.⁸³ Time se isključuje mogućnost da istospolni partneri sklope brak, a mogućnost njegova sklapanja zahtijevala bi promjenu Ustava. Međutim, za razliku od Mađarske, poljsko zakonodavstvo ne priznaje istospolne zajednice, bilo u obliku braka ili životnog partnerstva. U poljskom parlamentu se četiri puta glasalo o predloženom zakonu koji bi omogućio istospolnim parovima da dobiju slična prava i status kao što to imaju parovi suprotnog spola, međutim svaki puta prijedlog je bio odbijen. Sa time Poljska do danas nije uspjela riješiti pitanje prava istospolnim zajednicama, a anti-gay napade poljsko zakonodavstvo ne smatra zločinom iz mržnje. Prema vladajućem PiS-u LGBT osobe zapravo ni ne postoje, nego su samo produkt ideologije koja želi potkopati tradicionalne vrijednosti. Čelnik vladajuće nacionalno – konzervativne stranke Jarosław Kaczyński naziva LGBT prava „uvozom“ koji prijeti samom opstanku poljske države.⁸⁴ Posebno je zabrinjavajuće uvođenje rezolucija „zona bez LGBT ideologije“ kojima su se proglasile neke poljske općine,

---

⁸¹ Rankin, Jennifer, *Hungary passes law banning LGBT content in schools or kids' TV*, The Guardian, 15. lipnja 2021., na: <https://www.theguardian.com/world/2021/jun/15/hungary-passes-law-banning-lgbt-content-in-schools>, pristupljeno: 07. kolovoza 2022.

⁸² Sejm, *The Constitution of the Republic of Poland*, na: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>, pristupljeno: 07. kolovoza 2022.

⁸³ Hungarian National Assembly, *The Fundamental Law of Hungary*, na: <https://www.parlament.hu/en/web/house-of-the-national-assembly>, pristupljeno: 07. kolovoza 2022.

⁸⁴ Roache, Madeline, *Poland Is Holding Massive Pride Parades. But How Far Have LGBTQ Rights Really Come?*, Time, 03. srpnja 2019., na: <https://time.com/5619660/lgbt-rights-poland/>, pristupljeno: 07. kolovoza 2022.

što pokazuje aktivni prijezir prema LGBT zajednici. Ipak nakon što je EU zaprijetila da će uskratiti financijska sredstva, poljski ombudsman za ljudska prava osporio je nekoliko rezolucija o zonama slobodnih od LGBT osoba, a 28. lipnja 2022. Visoki poljski žalbeni sud potvrdio je presudu nižih sudova kojima su skandalozne rezolucije u četiri općine poništene.⁸⁵ Čini se da su ucjene ograničavanjem pristupa sredstvima EU za razvoj država članica dobar alat kako bi se neliberalne demokracije zaustavilo u kršenju ljudskih prava.

7.4 Manjinska i migrantska prava

Romi spadaju u najveću etničku manjinu u Mađarskoj, ali su redovito suočeni sa raširenom diskriminacijom i društvenom isključenošću, nasiljem i siromaštvom. Romski učenici često su segregirani ili nepropisno raspoređeni u škole za djecu s mentalnim poteškoćama. Početkom 2020. premijer Orbán pokreće kampanju protiv Roma kao odgovor Vrhovnom sudu koji dosuđuje materijalnu odštetu romskim učenicima zbog segregacije u školi u gradu Gyöngyöspata. Ubrzo nakon ove odluke Fideszov zastupnik László Horváth dao je izjavu u kojoj navodi da je „grad Gyöngyöspata zadnje mjesto u državi gdje će netko uspješno izvršiti otimačinu novca koristeći segregaciju kao izgovor.“ Fidesz je ubrzo nakon presude progurao zakon kojim sudovi ubuduće neće smjeti dodijeliti odštetu tužiteljima kao što su to učinili romskoj djeci koja su bila segregirana u osnovnoj školi Gyöngyöspata.⁸⁶ Novi je zakon ponovo dirnuo u neovisnost sudbene grane vlasti, ali najviše od svega povrijedio je svu djecu koja će u budućnosti biti izložena nekom obliku segregacije. Većina etničkih manjinskih skupina, s obzirom na njihovu malobrojnost ne mogu osvojiti preferencijalni mandat u parlamentu, mogu samo poslati svog manjinskog zastupnika bez prava glasa. Time što se ne garantiraju zastupnička mjesta predstavnicima nacionalnih manjina, dolazi do njihove nezastupljenosti i zanemarivanja problema sa kojima se suočavaju u svakodnevnom životu.

---

⁸⁵ Tilles, Daniel, *Polish region withdraws anti-LGBT resolution amid EU funding threat*, Notes from Poland, 22. prosinca 2021., na: <https://notesfrompoland.com/2021/09/22/polish-region-withdraws-anti-lgbt-resolution-amid-eu-funding-threat/>, pristupljeno: 07. kolovoza 2022.

⁸⁶ Dailynewshungary.com, *New law to prevent repeat of Gyöngyöspata case*, , 08. srpnja 2020., na: <https://dailynewshungary.com/new-law-to-prevent-repeat-of-gyongyospata-case/>, Daily News Hungary pristupljeno: 07. kolovoza 2022.

Poljska je jedna od najhomogenijih zemalja sa 94% stanovništva istog etničkog podrijetla, tako da se ne trebamo čuditi kako je nova desna konzervativna vlada od 2015 htjela zadržati tu homogenost. To pokrepljuje i činjenica kako Poljska redovito odbija tražitelje azila, ali zato prima tisuće radnih migranata koji dolaze iz susjednih zemalja sa sličnom kulturom i vjerom u potrazi za poslom. Ako samo pogledamo tu činjenicu, možemo ocijeniti da Poljska diskriminira ljude na rasnim, etničkim i vjerskim osnovama. Primjer kršenja migrantskih prava možemo pronaći relativno već relativno nedavno. 20. kolovoza 2021. vlada je izmijenila zakon vezan za COVID–19, koji je nazivan „Provedbeni zakon“ i dopušta vraćanje migranata izvan zemlje ako se nađu u blizini granice nakon ilegalnog prelaska. Brojni odvjetnici i aktivisti za ljudska prava tvrde da je odredba nezakonita i da se ne bi smjela primjenjivati zbog suprotnosti s međunarodnim ni nacionalnim zakonodavstvom.⁸⁷

Do kraja 2015. godine broj izbjeglica u Europi dosegao je rekordnih 1,3 milijuna ljudi porijeklom iz Sirije, Afganistana i Iraka zbog ratnih sukoba i nasilja na tim područjima. Napustivši svoje domove u nadi da će doći do utočišta, izbjeglice su se okrenule Europskim državama. Balkanska ruta bila je jedna od glavnih migrantskih ruta u to vrijeme, a veliki djelom prelazila je kroz Mađarsku. Viktor Orbán ubrzo donosi pojačane restriktivne mjere i izolacionističke migracijske politike definirajući politiku otvorenih vrata koju je zagovarala EU „ludilom“, te opisuje svoju ulogu braniteljem kršćanskih vrijednosti Europe od muslimana.⁸⁸ Kao odgovor na veliki prijeme migranata Orbán provodi antimigrantsku propagandu, izgrađuje dvoslojnu oštru ogradu uzduž granice sa Srbijom i Hrvatskom. Izmjenama zakona i uvođenjem novih antiimigrantskih zakona vlada je povećala ovlasti policije i granične kontrole, kriminalizirala nedozvoljene prelaske granice i obvezala sve tražitelje azila na prolazak u novo uspostavljene „tranzitne zone“ Brojni tražitelji azila su redom odbijani i poslani natrag u Srbiju, u obliku kolektivnog protjerivanja.⁸⁹ Mađarska je

---

⁸⁷ Ciobanu, Claudia, *Poland delivers another blow to international rights of refugees*, *Balkan Insight*, 30. kolovoza 2021., na: <https://balkaninsight.com/2021/08/30/poland-delivers-another-blow-to-international-rights-of-refugees/>, pristupljeno: 06. kolovoza. 2022.

⁸⁸ Traynor, Ian, *Migration crisis: Hungary PM says Europe in grip of madness*, *The Guardian*, 03. rujna 2015., na: <https://www.theguardian.com/world/2015/sep/03/migration-crisis-hungary-pm-victor-orban-europe-response-madness>, pristupljeno: 07. kolovoza 2022.

⁸⁹ GHRD, *Hungary's Clampdown on Migrants and Migrant Rights Defenders and the Anti-Soros Legislation Package*, *Global human rights defence*, 29. siječnja 2022., na: <https://ghrd.org/hungarys-clampdown-on->

time migrantima onemogućila ostvarenja prava na azil. Kako bi se ostvarilo pravo na azil država je dužna osigurati pristup sustavu azila te teritorij na kojem bi izbjeglice biti zaštićene od proganjanja dok čekaju da im se pruži njihovo pravo na azil, no postoji problem jer pristup azilu zajamčen je međunarodnim, europskim i nacionalnim pravom, dok je istodobno pristup teritoriju na kojem bi izbjeglice trebale biti zaštićene od proganjanja ograničen pravom pojedinih država na kontrolu ulaska, boravka i protjerivanja što stvara dalekosežne posljedice na ostvarenje prava na azil kao što to možemo vidjeti u slučaju Mađarske.⁹⁰ Ako se tražiteljima azila uopće ne omogući pristup teritoriju i sustavu azila, tada načelo zabrane vraćanja može vrlo lako biti indirektno prekršeno, Načelo zabrane vraćanja jedno je od temeljni načela izbjegličkog prava, koje se zbog svoje važnosti smatra dijelom međunarodnog običajnog prava, a isto načelo navodi i Konvencija UN-a o statusu izbjeglice iz 1951.⁹¹

U 2018. Mađarska je provela paket zakona pod nazivom „Anti-Soros“ koji je uključivao nekoliko zakona koji ograničavaju prava tražitelja azila i kriminaliziraju rad branitelja prava migranata. Zbog grubog kršenja prava manjina Europska komisija pokrenula je postupak protiv Mađarske pred Sudom Europske unije zbog neusklađenosti njenog zakonodavstva o azilu i vraćanju s pravom EU. Komisija je također poslala službenu opomenu Mađarskoj u vezi sa mađarskim zakonodavstvom koje kriminalizira aktivnosti za podršku zahtjevima za azil i boravak te mjera koje ograničavaju pravo podnositelja zahtjeva za azil da komuniciraju sa relevantnim nacionalnim, međunarodnim i nevladinim organizacijama kako bi dobili njihovu pomoć. Europska komisija smatra da navedeno predstavlja kršenje Direktive o zajedničkim postupcima za odobravanje i oduzimanje međunarodne zaštite.

Mađarska vlada već dulje vremensko razdoblje, ali posebno u zadnje vrijeme vodi ksenofobne kampanje, potičući antimuslimanske osjećaje u građanima, te koristeći se medijskom propagandom uspostavlja korelaciju između širenja pandemije korona virusa sa

---

migrants-and-migrant-rights-defenders-and-the-anti-soros-legislation-package/, pristupljeno: 07. kolovoza 2022.

⁹⁰ Lalić Novak, Goranka, *Načelo zabrane vraćanja i pristupa sustavu azila: dva lica iste kovanice*, Migracije i etničke teme, 2015., vol. 31. br. 3., str. 366-367.

⁹¹ *Ibid.*, str. 367.

ilegalnim migracijama u 2020. i nadalje. U svojim presudama sudovi EU jasno su zauzeli stav da su mađarske politike azila i imigracije nekompatibilne sa zakonodavstvom EU-a. U predmetu *Ilias i Ahmed protiv Mađarske*. Ilias i Ahmed doputovali su iz svoje države Bangladeša. 15. rujna 2015. Ilias i Ahmed stigli su u tranzitnu zonu Röszke koja se nalazi na granici između Mađarske i Srbije te su istog dana predali zahtjev za azil. Nakon predaje zahtjeva ostali su unutar tranzitne zone koju nisu mogli napustiti u smjeru Mađarske, a prema njihovom mišljenju tranzitna zona nije bila prikladna za dulji boravak od jednoga dana. Prostor u koji su bili smješteni sastojao se od nekih 110 četvornih metara okružen ogradom i pod strogim nadzorom. Ilias i Ahmed također su tvrdili da nisu imali pristup pravnoj, socijalnoj ni medicinskoj pomoći dok su bili u zoni, također nisu imali pristup internetu, fiksnom telefonu. Tvrde i da su broavili u sobi od oko 9 četvornih metara s krevetima za petero. Još istoga dana Iliasu i Ahmedu uručena je odluka kojom je tijelo za azil odbilo zahtjev podnositelja, s obrazloženjem da se Srbija smatra „sigurnom trećom zemljom“ prema Vladinoj Uredbi br. 191/2015 o sigurnim zemljama podrijetla i sigurnim trećim zemljama te je tijelo za azil naložilo protjerivanje Iliasa i Ahmeda iz Mađarske. Podnositelji zahtjeva su osporili odluku pred Upravnim i radnim sudom u Szegedu. Dana 20. rujna 2015. podnositelji zahtjeva su preko predstavnika Ureda visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za izbjeglice došli do dva odvjetnika koji djeluju u ime Mađarskog helsinškog odbora da ih zastupaju u sudskom revizijskom postupku, međutim vlasti odvjetnicima nisu dopustile ulazak u tranzitnu zonu kako bi se posavjetovali sa svojim klijentima sve do večeri 21. rujna 2015. odnosno nakon sudskog ročišta. Upravni i radni sud je ipak poništio odluke tijela za azil i vratio slučaj na ponovo razmatranje. Pozvao se na članak 3. st. 2. Vladine uredbe i tvrdio da je tijelo za azil trebalo temeljitije analizirati stvarnu situaciju u Srbiji u vezi s postupcima za azil te je trebalo obavijestiti podnositelje zahtjeva o zaključcima po tom pitanju i dati im barem tri dana vremena da uz pomoć pravnog savjetnika pobiju pretpostavku da je Srbija „sigurna treća zemlja“. Na zahtjev njihova odvjetnika angažiran je psihijatar koji je utvrdio da Ilias i Ahmed pokazuju znakove tjeskobe, straha i očaja te im je dijagnosticirao posttraumatski stresni poremećaj. Također psihijatar je utvrdio da bi prolongirano zadržavanje podnositelja zahtjeva u tranzitnoj zoni moglo pogoršati njihova psihička stanja. 23. rujna 2015. tijelo za azil tvrdilo je da je telefonskim putem obavijestilo odvjetnike podnositelja zahtjeva da će se saslušanje održati dva dana kasnije. Međutim podnositelji

zahtjeva su tvrdili da se ta informacija nije predočila njihovim predstavnicima što je rezultiralo time da nisu došli na saslušanje. Podnositeljima zahtjeva su dana tri dana da pobiju pretpostavku da je Srbija sigurna treća zemlja. Ilias i Ahmed odlučili su priložiti njihovo izvješće koje je pružio psihijatar u nadi da će im se dodijeliti status „osoba koje zaslužuju poseban tretman“, ali 30. rujna tijelo za azil ponovo odbija njihov zahtjev navodeći da ne vidi nikakvu posebnu potrebu koja se ne bi mogla zadovoljiti u tranzitnoj zoni, čime zaključuje da Iliasu i Ahmedu nije potreban status osobe koje zaslužuju poseban tretman. Uz to tijelo za azil primijetilo je da podnositelji zahtjeva nisu pozvali na okolnosti koje bi potkrijepile tvrdnju da Srbija nije sigurna treća zemlja te ponovo donose istu odluku da ih protjeruju iz Mađarske. Podnositelji zahtjeva ponovo su tražili sudsku reviziju od strane Upravnog i radnog suda u Szegradu, ali ovoga puta Sud 8. listopada 2015 donosi odluku u kojoj je ocijenio da su razlozi za odluku tijela za azil jasno navedeni i razumni, a podnositeljima zahtjeva je naredio da napuste tranzitnu zonu i vrate se u Srbiju. Dana 25. rujna 2015 Ilias i Ahmed podnijeli su zahtjev Sudu za ljudska prava za privremenu mjeru da budu puštenu iz tranzitne zone, i da se zaustavi njihovo protjerivanje u Srbiju. Tvrdili su da su uvjeti njihovog pritvora u tranzitnoj zoni bili neadekvatni s obzirom na njihov ranjivi status i da im nije bilo dostupno nikakvo pravno sredstvo. Nadalje, tvrdili su da ih je protjerivanje izložilo stvarnom riziku od nečovječnog i ponižavajućeg postupanja koje proizlazi iz rizika lančanog vraćanja pozivajući se na članke 3, 5 i 13 Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (u daljnjem tekstu Konvencija). U konačnici Sud je ustanovio da su prigovori prema članku 3. Konvencije koji se odnosi na zabranu neljudskog ili ponižavajućeg postupanja u pogledu protjerivanja podnositelja zahtjeva u Srbiju opravdani te da tužena država mora platiti svakom podnositelju zahtjeva 5.000 eura u ime nematerijalnih štete plusa sve zaračunate poreze i 18.000 eura zajedno dvojici podnositelja zahtjeva zbog pretrpljenih troškova i izdataka.⁹² Iako je slučaj završio uspješno za Iliasa i Ahmeda, postoje brojni slični slučajevi u kojima se krše prava iz Konvencije i ostale pravne stečevine EU. Kako je sudski proces mukotrpan sa nesigurnim ishodom, to odvraća mnoge

---

⁹² Presuda Europskog suda za ljudska prava, *Ilias i Ahmed protiv Mađarske*, 47287/15, ECLI:CE:ECHR:2019:1121JUD004728715, 21. studenog 2019., na: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-198760>, pristupljeno: 24. srpnja 2022.

tražitelje azila kojima su prekršena njihova prava da uđu u dugotrajne sudske postupke i pokušaju ih ostvariti na taj način.

8. ZAKLJUČAK

Teško je predvidjeti budući razvoj iliberalizma i autokracije unutar EU i njenom okruženju. Jedino što se može predvidjeti jest da će se u budućnosti EU suočiti sa brojnim izazovima i pokušajima njene dezintegracije. Učestalost kršenja zakonodavstva EU od strane Poljske i Mađarske, ali i drugih država članica pokazuje malo razumijevanja za međunarodni i pravni poredak EU te da pravna stečevina EU nije dovoljno obvezujuća i ostavlja puno prostora za unapređenje kako bi se u potpunosti mogla implementirati u državama članicama, što bi zasigurno dovelo do znatnije zaštite ljudskih prava i temeljnih sloboda. Događaji kao što su međunarodna gospodarska kriza iz 2008., Erdoganove ucjene o puštanju migranata u EU što bi dovelo do novog migrantskog vala i nove migrantske krize u zamjenu za znatna financijska sredstva pokazale su da EU nema spremno zajedničko rješenje za suočavanje sa mogućom novom migrantskom krizom. Uspješno proveden Brexit sa dovršenjem kojeg je Velika Britanija kao jedna od do tad najvažnijih država članica napustila EU, pokazuje koliko je zapravo EU podložna dezintegraciji. Eskalacija sukoba u Ukrajini od 24. veljače 2022. dovela je do nove izbjegličke krize razmjera neviđenih od Drugog svjetskog rata. Prema najnovijim podacima, diljem Europe zabilježeno je 6.4 milijuna izbjeglica, koji su napustili Ukrajinu, a taj broj će se, kako stvari stoje, zasigurno nastaviti povećavati i stvarati nikad prije viđeni pritisak na države članice EU.⁹³ Nadalje, sukobi i iznenadne velike sankcije Ruskoj federaciji na koje su se odlučile zapadne države dovele su i do nove ekonomske krize ne samo u EU, nego u cijelome svijetu. Pokazalo se da su nafta, plin i ulje dovoljno jako oružje da stvore konflikte unutar država članica EU i otežaju zajednički nastup prema novonastaloj krizi. Neliberalni akteri kao što su Viktor Orbán, lukavo su iskoristili situaciju kako bi učvrstili svoju vlast. Nedavno je Mađarska proglasila izvanredno stanje kako bi navodno mogla brže odgovoriti na izazove nastale ratnim sukobom u Ukrajini, a kojim Orbánova vlada dobiva ovlast da dekretom donosi mjere slično kao što je to radila za vrijeme zdravstvene krize.⁹⁴ Ovo je posebno zabrinjavajući rasplet događaja jer Orbánu omogućava

---

⁹³ UNHCR, *Ukraine Refugee Situation*, Operational Data Portal, na: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>, pristupljeno: 25. srpnja 2022.

⁹⁴ Simon, Zoltan; Kasnyik Marton, *Orban Declares State of Emergency in New Government's First Move*, Bloomberg, 24. svibnja 2022. na: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-05-24/orban-starts-new-term-with-recipe-to-defy-limits-on-his-power>, pristupljeno: 25. srpnja 2022.

zaobilaženje demokratskih procesa u neodređenom vremenskom periodu jer nitko ne može znati do kada će trajati ratni sukobi u Ukrajini. Upravo iz ovih razloga, Europskoj uniji je više nego ikad potrebna dopuna Lisabonskog ugovora, ili donošenje sasvim novog ugovora, kojim bi se dodatno osnažila suradnja i omogućilo donošenje više odluka kvalificiranom većinom. Jačanje suradnje omogućilo bi zajednički, a ne razjedinjeni nastup pred izazovima koji su u ovim turbulentnim vremenima tek pred svima nama.

9. LITERATURA:

1. Knjige i članci:

Beselink, L.; Claes, M.; Reestman, J. H. (ur.), *European Constitutional Law Review*, Cambridge University Press, vol. 18, br. 2, 2022.

Bogdandy, Armin, *Constitutional Crisis in the European Constitutional Area: Theory, Law and Politics in Hungary and Romania*, Nomos Verlagsgesellschaft, London, 2015.

Fitzi, Gregor; Mackert, Jürgen; Turner, Bryan, S., *Populism and Crisis of Democracy*, vol 2.: *Politics, Social Movements and Extremism*, Routledge, London, 2018.

Kopeček, Michal, *Past in the Making: Historical Revisionism in Central Europe after 1989.*, Central European University Press, Budimpešta., 2008.

Lalić Novak, G., *Načelo zabrane vraćanja i pristupa sustavu azila: dva lica iste kovanice*, Migracije i etničke teme, 2015., vol. 31. br. 3.

Lendvai Paul, *Orbán: Novi europski moćnik*, Profil, Zagreb, 2022.

Levitsky, Steven; Ziblatt, Daniel, *How democracies die*, Crown, New York, 2018.

Lorenz, Astrid; Anders, Lisa H., *Illiberal Trends and Anti-EU Politics in East Central Europe*, Palgrave Studies in European Union Politics, Cham, 2020.

Morillas, Pol (ur.), *Illiberal Democracies in the EU: The Visegrad Group and the Risk of Disintegration*, CIDOB, Barcelona, 2017.

Mounk, Yascha, *The People vs. Democracy: Why Our Freedom Is in Danger and How to Save It*, Harvard University Press, London, 2018.

Zakaria, Fareed, *Budućnost slobode: Iliberalna demokracija u zemlji i inozemstvu*, Fraktura, Zaprešić, 2012.

2. Sudska praksa:

Presuda Europskog suda za ljudska prava, *Alajos Kiss protiv Mađarske*, 38832/06, ECLI:CE:ECHR:2010:0520JUD003883206, 20. svibnja 2010., na: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-98800>, pristupljeno: 24. lipnja 2022.

Presuda Suda Europske unije, *Komisija protiv Mađarske*, C – 286/12., ECLI:EU:C:2012:687, 06. studenog 2012., na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hr/TXT/?uri=CELEX:62012CJ0286>, pristupljeno: 27. srpnja 2022.

Presuda Europskog suda za ljudska prava, *Z. protiv Poljske*, 46132/08, ECLI:CE:ECHR:2012:1113JUD004613208, 13. studenog 2012., na: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-114521>, pristupljeno: 05. kolovoza 2022.

Presuda Europskog suda za ljudska prava, *Ilias i Ahmed protiv Mađarske*, 47287/15, ECLI:CE:ECHR:2019:1121JUD004728715, 21. studenog 2019., na: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-198760>, pristupljeno: 24. srpnja 2022.

3. Propisi:

Direktiva Vijeća 2000/78/EZ od 27. studenog 2000. o uspostavi općeg okvira za jednako postupanje pri zapošljavanju i obavljanju zanimanja, *Službeni list Europske Unije*, L 303, 02. prosinca 2000.

4. Web izvori:

Agencies, *Hungary PM: we lied to win election*, The Guardian, 18. rujna 2006. na: <https://www.theguardian.com/world/2006/sep/18/1>, pristupljeno: 30 lipnja 2022.

Batory Foundation, *Where the law ends: The collapse of the rule of law in Poland – and what to do*, ESI, 29. svibnja 2018., str. 5-6 na: https://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Forum%20Idei/ESI-ideaForum_Batory%20-%20Poland%20and%20the%20end%20of%20the%20Rule%20of%20Law.pdf, pristupljeno: 01. kolovoza 2022.

Bromke, Adam, *Władysław Gomułka*, Encyclopedia Britannica, 28. travnja 2022., na: <https://www.britannica.com/biography/Wladyslaw-Gomulka>, pristupljeno: 29. lipnja 2022.

Bucholc, Marta. *Abortion Law and Human Rights in Poland: The Closing of the Jurisprudential Horizon*, Hague Journal on the Rule of Law, br. 14:73-99, 2022., str. 14 na: <https://doi.org/10.1007/s40803-022-00167-9>, pristupljeno: 06. kolovoza 2022.

Ciobanu, Claudia, *Poland delivers another blow to international rights of refugees*, Balkan Insight, 30. kolovoza 2021., na: <https://balkaninsight.com/2021/08/30/poland-delivers-another-blow-to-international-rights-of-refugees/>, pristupljeno: 06. kolovoza. 2022.

Council of Europe, Venice Commission, *Opinion on the Act on the Constitutional Tribunal*, 14. listopada 2016., str. 5., na: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)026-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)026-e), pristupljeno: 02. kolovoza 2022.

Csaba, Tóth, *Full text of Viktor Orbán's speech at Băile Tușnad (Tusnádfürdő) of 26 July 2014*, 29. srpnja 2014., The Budapest Beacon, na: <https://budapestbeacon.com/full-text-of-viktor-orbans-speech-at-baile-tusnad-tusnadfurdo-of-26-july-2014/>, pristupljeno: 25. lipnja 2022.

Dailynewshungary.com, *New law to prevent repeat of Gyöngyöspata case*, , 08. srpnja 2020., na: <https://dailynewshungary.com/new-law-to-prevent-repeat-of-gyongyospata-case/>, Daily News Hungary pristupljeno: 07. kolovoza 2022.

Držaić, Karlo, *Epidemija autokracije u Mađarskoj*, MAZ.hr., 05.travnja 2020. na: <http://www.maz.hr/2020/04/05/epidemija-autokracije-u-madarskoj/>, pristupljeno: 22. srpnja 2022.

Fleck, Zoltán, *Judges under Attack in Hungary*, Verfassungsblog, 14. svibnja 2018., na: <https://verfassungsblog.de/judges-under-attack-in-hungary/>, pristupljeno: 24. srpnja 2022.

Freedomhouse, *Hungary: Freedom in the World 2022*, na: <https://freedomhouse.org/country/hungary/freedom-world/2021>, pristupljeno: 05. kolovoza 2022.

Freedomhouse, *Poland: Freedom in the World 2021*, na: <https://freedomhouse.org/country/poland/freedom-world/2021>, pristupljeno: 04. kolovoza 2022.

GHRD, *Hungary's Clampdown on Migrants and Migrant Rights Defenders and the Anti-Soros Legislation Package*, Global human rights defence, 29. siječnja 2022., na: <https://ghrd.org/hungarys-clampdown-on-migrants-and-migrant-rights-defenders-and-the-anti-soros-legislation-package/>, pristupljeno: 07. kolovoza 2022.

Hegedűs, István; Végh, Zsuzsanna, *Illiberal Democracies: What can the European Union do in case a member state regularly and systematically breaches European values and regulations?*, Open Society Foundations, 2015., na: <https://www.europatarsasag.hu/sites/default/files/open-space/documents/magyarorszagi-europa-tarsasag-illiberaldemocracies-policypaper-finalversion.pdf>, pristupljeno: 20 srpnja 2022.

Human Rights House Foundation, *Resisting Ill democracies in Europe, Understanding the playbook of illiberal governments to better resist them: A case-study of Croatia, Hungary, Poland and Serbia*, Helsinki foundation for human rights, 2017., str. 20., na: <https://humanrightshouse.org/noop-media/documents/22908.pdf>, pristupljeno: 04. srpnja 2022.

Hungarian National Assembly, *The Fundamental Law of Hungary*, na: <https://www.parlament.hu/en/web/house-of-the-national-assembly>, pristupljeno: 07 kolovoza 2022.

Krajewski, Andrzej, *Nations in Transit - Poland*, Freedom House, Varšava, 2007., na: <https://www.refworld.org/docid/4756ad5a1a.html>, pristupljeno: 22 srpnja 2022.

Makowski, Grzegorz, *Corruption thrives as rule of law and democratic oversight weaken in Poland*, 04. veljače 2021., Transparency International, na: <https://www.transparency.org/en/blog/corruption-thrives-as-rule-of-law-and-democratic-oversight-weaken-in-poland>, pristupljeno: 28. lipnja 2022.

Maksan, Silvijo, *Skandal u Mađarskoj: Jobbik zatražio listu nepodobnih Židova!*, Net.hr, 28. studenog 2012., na: <https://net.hr/danas/svijet/jobbik-zatrazio-listu-nepodobnih-zidova-ca40cd54-b1c5-11eb-a458-0242ac140021>, pristupljeno: 20. srpnja 2022.

Margolis, Hillary, *Hungary Rejects Opportunity to Protect Women from Violence*, Human Rights Watch, 08. svibnja 2020., na: <https://www.hrw.org/news/2020/05/08/hungary-rejects-opportunity-protect-women-violence>, pristupljeno: 06. kolovoza 2022.

McHugh, Jess, *EU-Poland Media Controversy: Warsaw Summons German Ambassador Over Putin Comments*, International Business Times, 01. listopada 2016., na: <https://www.ibtimes.com/eu-poland-media-controversy-warsaw-summons-german-ambassador-over-putin-comments-2258353>, pristupljeno: 06. srpnja 2022.

Mijatović, Dunja, *OSCE media freedom representative urges Poland's government to withdraw proposed changes to the selection of management in public service broadcasters*, OSCE, 30. prosinca 2015., na: <https://www.osce.org/fom/213391>, pristupljeno: 06. srpnja 2022.

Molnár, Csaba (S&D), *Fundamental rights in Hungary — freedom of assembly and association*, (Parlamentarno pitanje – E-005916/2016), Europski parlament, 18. srpnja 2016., na: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-8-2016-005916_EN.html, pristupljeno: 03. kolovoza 2022.

Molnár, Csaba (S&D), *Restrictions on the freedom of assembly in Hungary*, (Parlamentarno pitanje – P-005174/2018), Europski parlament, 11. listopada 2018., na: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/P-8-2018-005174_EN.html, pristupljeno: 04. kolovoza 2022.

Novotny, Vit, *The „Soros Plan“: What to keep and what to scrap*, EU observer, 28. studenog 2017. na: <https://euobserver.com/opinion/140053>, pristupljeno: 27. srpnja 2022.

ORDO IURIS Institut za pravnu kulturu, *Mađarska odbila ratificirati Istanbulsku konvenciju*, na: <https://ordoiuris.hr/mađarska-odbila-ratificirati-istanbulsku-konvenciju/>, pristupljeno: 05. kolovoza 2022.

Philippot, Jean, *EBU urges Polish government to ensure independence of public broadcasting system*, EBU, 18. prosinca 2015., na: <https://www.ebu.ch/news/2015/12/ebu-urges-polish-government-to-e>, pristupljeno: 06. srpnja 2022.

Polish Helsinki Foundation for Human Rights, *Novo poglavlje poljske krize: 'neustavne' ustavne promjene*, LIBERTIES, 11. ožujka 2016., na: <https://www.liberties.eu/hr/stories/novo-poglavlje-ustavne-krize-u-poljskoj/7657>, pristupljeno: 1. kolovoza 2022.

Rankin, Jennifer, *Hungary passes law banning LGBT content in schools or kids' TV*, The Guardian, 15. lipnja 2021., na: <https://www.theguardian.com/world/2021/jun/15/hungary-passes-law-banning-lbgt-content-in-schools>, pristupljeno: 07. kolovoza 2022.

Roache, Madeline, *Poland Is Holding Massive Pride Parades. But How Far Have LGBTQ Rights Really Come?*, Time, 03. srpnja 2019., na: <https://time.com/5619660/lgbt-rights-poland/>, pristupljeno: 07. kolovoza 2022.

Sejm, *The Constitution of the Republic of Poland*, na: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>, pristupljeno: 07. kolovoza 2022.

Simon, Zoltan; Kasnyik Marton, *Orban Declares State of Emergency in New Government's First Move*, Bloomberg, 24. svibnja 2022. na: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-05-24/orban-starts-new-term-with-recipe-to-defy-limits-on-his-power>, pristupljeno: 25. srpnja 2022.

Strzyżyńska, Weronika, *Polish state has 'blood on its hands' after death of woman refused an abortion*, The Guardian, 26. siječnja 2022., na: <https://www.theguardian.com/global-development/2022/jan/26/poland-death-of-woman-refused-abortion>, pristupljeno: 20. rujna 2022.

The Editors of Encyclopedia, *Edward Gierek*, Encyclopedia Britannica, 02. siječnja 2022., na: <https://www.britannica.com/biography/Edward-Gierek>, pristupljeno: 29. lipnja 2022.

The Editors of Encyclopedia, *Lech Wałęsa*, Encyclopedia Britannica, na: <https://www.britannica.com/biography/Lech-Walesa>, pristupljeno: 30. lipnja. 2022.

The Sarmatian Review, *Jaroslav Kaczynski's Address to the Polish Parliament (Sejm) delivered on the occasion of the first hundred days of the new presidency and government*, 04. listopada 2006., na: <http://www.ruf.rice.edu/~sarmatia/406/262kacz.html>, pristupljeno: 20. srpnja 2022.

Tilles, Daniel, *Polish region withdraws anti-LGBT resolution amid EU funding threat*, Notes from Poland, 22. prosinca 2021., na: <https://notesfrompoland.com/2021/09/22/polish-region-withdraws-anti-lgbt-resolution-amid-eu-funding-threat/>, pristupljeno: 07. kolovoza 2022.

Traynor, Ian, *Migration crisis: Hungary PM says Europe in grip of madness*, The Guardian, 03. rujna 2015., na: <https://www.theguardian.com/world/2015/sep/03/migration-crisis-hungary-pm-victor-orban-europe-response-madness>, pristupljeno: 07. kolovoza 2022.

UNHCR, *Ukraine Refugee Situation*, Operational Data Portal, na: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>, pristupljeno: 25. srpnja 2022.

Upwikihr, *Povijest Solidarnosti – History of Solidarity*, na: https://upwikihr.top/wiki/History_of_Solidarity, pristupljeno: 30. lipnja 2022.

Ured zastupnika Republike Hrvatske pred Europskim sudom za ljudska prava, *Pregledi prakse Europskog suda za ljudska prava, Informacije o novim presudama i odlukama Europskog suda za ljudska prava, travanj – lipanj 2016.*, 30. prosinca 2016., na: https://uredzastupnika.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/PREGLED%20PRAKSE/PREGLED%20_16.pdf, pristupljeno: 28. srpnja 2022.

Vandoorne, Saskya; Bell, Melissa, *Poland has some of the strictest abortion laws in Europe. Izabela Sajbor's family say those laws are responsible for her death*, CNN, 29. lipnja 2022., na: <https://edition.cnn.com/2022/06/28/europe/poland-abortion-law-izabela-sajbor-death-intl-cmd/index.html>, pristupljeno 19. rujna 2022.

Vejić, Ivana, *Bolesne demokracije Europe*, Kuća ljudskih prava Zagreb, 22. prosinca 2017., na: <https://www.kucaljudskihprava.hr/2017/12/22/bolesne-demokracije-europe/>, pristupljeno: 21. srpnja 2022.

Walker, Shaun *Hungarian government to end Orbán's rule-by-decree legislation*, The Guardian, 26. svibnja 2020., na: <https://www.theguardian.com/world/2020/may/26/hungarian-government-to-end-orbans-rule-by-decree-legislation-emergency-coronavirus>, pristupljeno: 23. srpnja 2022.

Wikipedia, *Law and Justice*, na: https://en.wikipedia.org/wiki/Law_and_Justice, pristupljeno: 20. srpnja 2022.

Wikipedia, *Martial law in Poland*, na: https://en.wikipedia.org/wiki/Martial_law_in_Poland, pristupljeno 29. lipnja 2022.

Wikipedia, *Miklós Németh*, na: https://en.wikipedia.org/wiki/Mikl%C3%B3s_N%C3%A9meth, pristupljeno: 29. lipnja. 2022.